

4: **Humaniora på EU-nivå** • 5: Retoriske reformer • 6: En ex-statsråd ser tilbake • 8: Kvalitetsreformen møter praksis • 9: Ny rolle for eksterne sensorer • 10: Effekter av ny finansieringsmodell • 10: Kvalitetsreformen og strykprosent • 11: Ny gradsstruktur: kvalitet eller effektivitet? • 12: Budsjett med paradokser • 14: «... livsviktige verdier å forsvare» • 16: Har Norge en forskningspolitikk? • 18: Løft for høskolemiljøer • 19: Humboldt kom aldri til Norge • 20: Forskningens kjøttvekt • 21: Nytt blikk på tverrfaglig forskning • 22: Snever utdanningsforskning •

4 / 2005

FORSKNINGSpolitikk

Fagbladet for forskning, høyere utdanning og innovasjon

• Kvalitetsreformen møter praksis

Innhold

4: Humaniora på EU-nivå

Helga Nowotny

“Hvordan bør vi tenke på de humanistiske fag innenfor rammen av et europeisk forskningsråd med åpen konkurranse om midlene?”

6: En ex-statsråd ser tilbake

Randi Søgne

“– Å plasserte kvalitet i sentrum av utdannings- og forskningsdebatten, var noe av det viktigste jeg bidro til, oppsummerer nylig avgått utdannings- og forskningsminister Kristin Clemet – som gjerne skulle ha fortsatt som statsråd.”

8: Kvalitetsreformen møter praksis

Svein Michelsen og Per Olaf Aamodt

“De første evalueringsresultatene presenteres i disse dager, og på de neste sidene gjengir vi noen foreløpige funn – men først noen «vær varsom»-anmerkninger fra prosjektledelsen.”

5 Retoriske reformer

Thorsten Nybom

9 Ny rolle for eksterne sensorer

Ellen Brandt og Bjørn Stensaker

10 Effekter av ny finansieringsmodell

Nicoline Frølich

10 Kvalitetsreformen og strykprosent

Elisabeth Hovdhaugen

11 Ny gradsstruktur: kvalitet eller effektivitet?

Svein Michelsen og Per Olaf Aamodt

12 Budsjett med paradokser

Egil Kallerud

14 «... livsviktige verdier å forsvare»

Kim Helsvig

16 Har Norge en forskningspolitikk?

Arild Underdal

18 Løft for høyskolemiljøer

Ingvild Marheim Larsen

19 Humboldt kom aldri til Norge

Tore Lindbekk

20 Forskningsens kjøttvekt

Hans Skoie

21 Nytt blikk på tverrfaglig forskning

Liv Langfeldt

22 Snever utdanningsforskning

Ragnhild Lofthus

22 Fredrik Barths siteringer

Nils Petter Gleditsch

FORSKNINGSPolitikk

Nr. 4, 2005, 28. årgang. ISSN 0333.0273

Utgitt av NIFU STEP

Norsk institutt for studier av forskning
og utdanning.

Senter for innovasjonsforskning

Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Tlf. 22 59 51 00 Fax: 22 59 51 01

E-post: fpol@nifustep.no

www.nifustep.no

Redaksjon:

Randi Søgner (ansv. red.),

Inger Henaug (red. sekr.), Magnus

Gulbrandsen, Egil Kallerud, Inge Ramberg,

Gunnar Sivertsen, Bjørn Stensaker,

Heidi Wiig Aslesen og Per Olaf Aamodt

Abonnement:

Gratis abonnement fås ved henvendelse til
instituttet. Artiklene publiseres også

i elektronisk form fra adressen:

<http://nifu.pdc.no>

Bladet er medlem av Den Norske

Fagpresses Forening og redigeres i

tråd med Redaktørplakaten.

Redaksjonen er avsluttet 28. november 2005.

Opplag: 8800

Design: Marit Jørgensen

Grafisk produksjon: PDC Tangen

Forsideillustrasjon: Kino Brod/SCANPIX

Myter om kvalitetsreformen

Det er mange forestillinger om den såkalte kvalitetsreformen i høyere utdanning: den er ny, den er importert, den er i all hovedsak en studiereform. Er det slik?

For det første; kvalitetsreformen er langt mer enn en studiereform. Den innebærer endringer i styring og ledelse, i kvalitetssikringssystemer og i finansieringsmodell. Det er i tillegg innført ny gradsstruktur og gjort nye pedagogiske grep for å fremme bedre studiegjennomføring. Reformen er slik både en produktivitetsreform, en organisasjons- og styringsreform og en kvalitetsreform.

For det andre; reformen har tråder langt tilbake. Et tydelig kontinuum preger utviklingen fra Ottosen-komiteen på slutten av 1960-tallet gjennom Hernes-utvalget i slutten av 1980-årene og til Mjøs-utvalget i 2000 – alle med fokus på helhet, konsentrasjon og arbeidsdeling i sektoren. I mesteparten av etterkrigstiden har intensjonene om å bedre studie- og forskningskvalitet, utvikle fleksible studietilbud og øke tilgangen på studenter, kandidater og forskere, stått sentralt. Selv et så viktig element i kvalitetsreformen som ny gradsstruktur – som statsråd Giske i sin tid la grunnlaget for, og som statsråd Clemet satte sitt preg på – har røtter tilbake til Ottosen-komiteen for snart 40 år siden. Og nettopp kvalitetsaspektet i høyere utdanning og forskning vet vi var en viktig beveggrunn for Hernes' reformpolitikk som det var for Clemets'.

Kvalitetsreformen er dermed ikke et nytt og påtvunget importert fenomen i kjølvanet av EUs Bologna-prosess. Kvalitetsreformen svarer – som Per Olaf Aamodt og Svein Michelsen påpeker i denne utgaven – på en rekke nasjonale utfordringer, men fikk drahjelp av Bologna-prosessen. Men reformens konkrete virkemidler og design preges nok av imitasjon fra utlandet.

Kontinuiteten i endringsbestrebelsene i etterkrigstiden bidrar også til at evalueringen av kvalitetsformen ikke er en enkel sak. For hva skyldes reformen strengt tatt, og hva skyldes parallelle eller tidligere endringsforsøk? De første resultatene fra evalueringen som presenteres i denne utgaven, viser også at endringer som synes å springe ut av reformen, i noen grad er en forlengelse av utviklingstrekk før reformen.

«Endring i styring og ledelse – men endres institusjonene?», var tittelen på en artikkel i Forskningspolitikk 1/2005. Artikkelen budskap er; jo visst endres lærestedene under reformarbeidet, men på ulik måte gjennom lokal tilpasning. Vi må ikke glemme at høyere utdanningsinstitusjoner har betydelige frihetsgrader, frihetsgrader som lærestedene faktisk anvender innenfor rammen av reformen. Og selv om mediebildet til tider gir inntrykk av at selve universitetsinstitusjonen står for fall, må vi huske at høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner gjennom århundrer har oppvist betydelig egentyngde, men også utstrakt omstillingsevne.

Randi Søgner

Humaniora på EU-nivå

Hvordan bør vi tenke på de humanistiske fag innenfor rammen av et europeisk forskningsråd med åpen konkurranse om midlene? Og hvilke frihetsgrader åpner seg for fagene utenfor nasjonalstatenes favntak?

HELGA NOWOTNY

Tony Becher beskrev for mange år siden akademiske stammer og deres territorier som et landskap der hver stamme forsøker å forsvare sitt territorium. De som tilhører naturvitenskapenes stammer, holder gjerne til i svært tettbefolkede områder der intens konkurranse blir normen. Samfunnsvitenskapene og i særdeleshet humaniora holder på den andre siden til i et landskap som fremdeles har et landlig preg. For å unngå for tett kontakt med naboene, kan forskerne lett flytte og slå seg ned i dalene i nærheten. Dermed blir det lett å unngå konkurranse og begrense kommunikasjonen. Livet på landet skaper en annen type individualisme enn bylivet. Det blir lett noe avslappet ved dette livet, og det er klart at systemet betaler en høy pris for det – i form av fragmentering og lav veksttakt.

Becher var interessert i topografien i det akademiske landskapet – altså i det horisontale perspektivet. Min interesse er primært det vertikale perspektivet, forholdet mellom dem som sliter på bakken, og dem som administrerer ressursene. I de senere år har forventningene forandret seg sterkt på begge sider. Presset for å få høyere avkastning har økt. Forskerne har måttet lære seg at de står til regnskap for samfunnet og dets representanter. Dette gjør dagliglivet vanskeligere, men det må også sies ganske klart at det har skjedd en meget sterk utvidelse av mulighetene til å drive forskning.

Ekspansjonen i forskningssystemet skyldes i hovedsak den suksess naturvitenskap og teknologi har hatt med å fremme økonomisk vekst og høyere produktivitet. I humaniora har man sett

på denne ekspansjonen med en blanding av frykt og en uklar erkjennelse av at man må bli med hvis man ikke skal stå i stampe. Det som man ofte ser bort fra, er at de humanistiske fag er dypt involvert i veksten i kulturindustriene, som for lengst har fått en global og globaliserende karakter.

Opprettelsen av et europeisk forskningsråd med det eksplisitte formål å finansiere grunnforskning av høyeste kvalitet på EU-nivå, forutsatt at det foreligger en reell konkurranse om midlene, er et sterkt signal til alle dem som ønsker å benytte seg av de muligheter som finnes når man går ut over landegrensene. Betydningen er mye større enn den som ligger i ekstra midler – muligheten er der til å bevege seg ut i et langt større europeisk rom.

«Betydningen er mye større enn den som ligger i ekstra midler»

For humaniora er dette også et konseptuelt rom, kanskje for første gang uten de restriksjoner og skylapper som ble pålagt fagene av de nasjonalstater som de vokste frem i skyggen av, i siste fjerdedel av det 19. århundre.

Et europeisk forskningsråd som inviterer humaniora inn i sin ordinære virksomhet, må unngå en dobbelt felle: Det kan ikke anvende den vanlige forskertilnærmingen nedenfra-og-oppad og anta at den kan overføres uendret fra det nasjonale nivå til EU-nivået, det kan heller ikke bruke en tilnærming ovenfra-og-nedad ved å definere tematiske områder, heller ikke løst definert. Nye tilnærminger er nødvendige, nye fremgangsmåter og kriterier må lages. Med disse to begrensninger in mente ser jeg fem muligheter, styrt av ønsket om å oppnå

fremragende forskning i et system med full konkurranse innenfor Europa.

For det *første*: Det ville være godt å videreføre de beste tradisjonene innenfor humaniora. Etter sin definisjon og tradisjon er disse først og fremst nasjonale. Men etter min mening må det skje en endring som følger av større omfang, innhold og tilnærminger i de prosjekter som finansieres. Hvis man bevisst overskrider den tidligere arbeidsmåten, kan man ta sikte på å inkorporere eller konfrontere andre nasjonale tradisjoner.

Målet ville være å la humaniora finne et nytt rom i en tenkning basert på europeiske premisser. Siden Europa ikke kan tenkes som noe annet enn en del av verden, kan et mer globalt perspektiv også komme inn. Målet er ikke å foreskrive temaer, det være seg europeisk identitet eller europeisk kultur, og perspektivet nedenfra-og-oppad vil bestå. Men konkurransekriteriene ville være preget av de høyeste normer for nasjonal finansiering som har vært brukt før, med det eksplisitte mål å bringe humaniora fremover.

Den *andre* muligheten ville være å prioritere visse institusjonelle innovasjoner som tidligere har vist seg å bringe sammen forskere fra ulike disipliner. Det tenkes her på sentrene for avansert forskning, men også andre former, som aktiv samhandling med kunstlivet og andre kreative virksomheter. På samme måte kunne kanskje spesielle konkurranseformer på nasjonalt nivå utvides til det europeiske nivå.

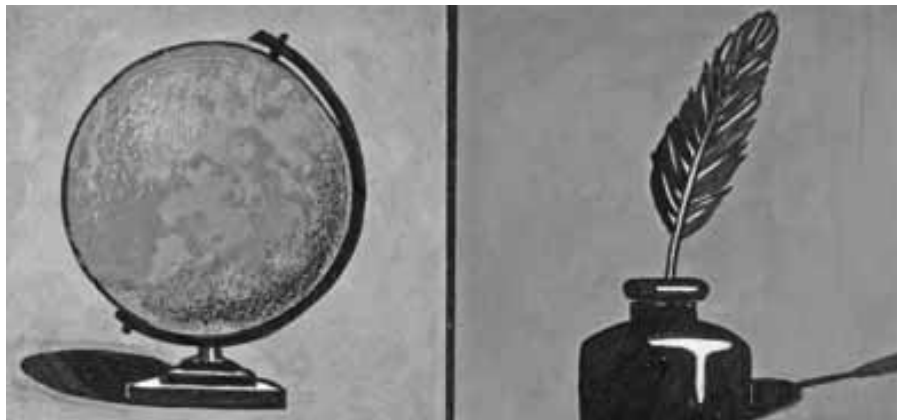
For det *tredje* er det et spørsmål om og i så fall hvordan det europeiske forskningsrådet kan involvere seg i produksjonen av mer god *teori*. Det er selvfølgelig klart at ingen av de beundrede «toppteoretikerne» vil søke forsknings-

rådet om støtte (og jeg skal ikke her spekulere over om søknaden hadde overlevd fagfellevurderingen). Men kunne vi ikke opprette et antall meget selektive og virkelig fremragende europeiske PhD-programmer innenfor humaniora som trekker inn det beste europeisk vitenskap har å by på?

Når vi nå skal drøfte den fjerde muligheten, vil jeg vende tilbake til utgangspunktet: bildet av humaniora i et land-

unntak ikke nyter godt av den stillingstrygghet universitetsforskerne har.

Mitt mål her er ikke å slå til lyd for en slags rettferdigere omfordeling. Men kunne vi ikke tenke på nye samarbeidsformer mellom kulturens primær- og sekundærprodusenter? Naturvitenskapene har gått foran når det gjelder å skape ny interaksjon og utforskning mellom vitenskap og kunst, mens man innenfor humaniora ikke har gjort noe for å nærme

(Ill.: SCANPIX).

skap der det er lett å unngå faglig kontakt med uverdige kolleger ved å flytte til et hittil ubefolket dalføre. Jeg ser gjerne at disse fluktrutene stenges slik at det blir en genuin og rettferdig konkurranse. Om du misliker kollegers arbeid og finner det av liten verdi: Kanskje hver og en har sine begrensninger, og kanskje noen uenigheter kan løses, siden dere faktisk stiller ulike spørsmål. Kanskje når vi aldri frem til enighet, men i det minste har vi alle en plikt til å se hvor vi er enige om å være uenige – og hvorfor. Jeg tillater meg å tro at det samlede fremskritt for humaniora ville bli enormt.

Mitt femte forslag springer ut av den observasjon at mye av det som gjøres i humaniora, er sekundærarbeid i den forstand at knapt noen forskere på feltet driver primærproduksjon av litteratur og kunst. På den andre siden er det mange som er storprodusenter av sekundærlitteratur – kommentarer til kommentarer, tolkninger av tolkninger, samlinger av stadig flere kilder, stadige innspill til kritikken av den samtidige kulturelle produksjonen. Alt dette er anerkjente, verdifulle og legitime aktiviteter. Forskjellen oppstår når kunstnerne er våre egne samtidige, som med få

seg kunstnerne. Men kunstnerne tillegges gjerne en spesiell sensibilitet når det gjelder å forutse og reagere på bredere samfunnsendringer. I stedet for å vente til kunstnerne er kanonisert, kunne man engasjere dem i utforskningen av ulike tolkninger av de fascinerende, frastøtende, oppmuntrende og forvirrende forandringer som skjer rundt oss i verden?

Selv er jeg en samfunnsviter som har brukt det meste av min tid til å observere og analysere utviklingen i naturvitenskapene og deres interaksjon med samfunnet. Men jeg har en dyp sympati for humaniora og ønsker at de vil bli en del av Det europeiske forskningsrådet og dele en visjon om et Europa der de har så mye å bidra med i utviklingen av identitetsfølelse og rolle i verden.

Professor Helga Nowotny leder i dag EUs rådgivende komité for forskning (EURAB). Hun er nylig oppnevnt som medlem av Scientific Council i det som skal bli Europas forskningsråd. Kronikken er en forkortet versjon av hennes artikkel i nyhetsbrevet til Institut für die Wissenschaften vom Menschen (Wien) og ble forfattet for hun ble medlem av Scientific Council.

Retoriske reformer

Min kometkarriær (kort, lysande, utan spår) som kåsör har nått vägs ände, varför det förefaller passande, att i god protestantisk ordning göra en *personlig* syn-dabekännelse, och att «ge ett ord på vägen» med utgångspunkt i fosterlandets utveckling; «Oss själva till straff och androm till varnagel».

Svensk forsknings- och universitetspolitikk har under minst tio år saknat övergripande målsättning. Genom att i huvudsak användas som ett av många instrument i kortsiktiga politiska överlevnadsstrategier har den saknat konsistens och även blivit i grunden destruktiv.

Ansvariga politiker (Tham, Östros) har ägnat sig åt ren symbolpolitik, dvs. att producera «retoriska» reformer, som inte handlat om kvalificerad kunskapsförmedling eller systematisk kunskaps-sökande. Det har endast handlat om att förse varierande politiska «kraftsamlingar» med «kunskapsfernissa» eller i Östros' fall att försvara bristande insikt med mantraartade hänvisningar till OECD-statistik.

Denna «s sofistiska» praktik kan självklart återfinnas även inom andra politikområden, men eftersom forskning och högre utbildning ställer speciella krav på långsiktighet och konsistens, blir konsekvenserna av ministeriell oförmåga/arrogans om möjligt än mer irreparabla. Eller som Jürgen Habermas uttryckt det: «Inget passar sämre i vetenskapliga sammanhang än «reformer» som endast är uttryck för politisering och tanklös opportunism». När därför hr. Östros vid årets «Tagedag» i Uppsala karakteriserade *sin egen politiska gärning* som en direkt fortsättning av hr. Erlanders, då handlar det inte bara om «nutida politik» – det handlar om historieförfälskning och en ren oförsämndhet.

Thorsten Nybom er professor i historie ved Universitetet i Örebro.

En ex-statsråd ser tilbake

– Å plasserte kvalitet i sentrum av utdannings- og forskningsdebatten, var noe av det viktigste jeg bidro til, oppsummerer nylig avgått utdannings- og forskningsminister Kristin Clemet – som gjerne skulle ha fortsatt som statsråd.

RANDI SØGNEN

– Og vi gikk «forskningsmessig» til verks for å sentrere oppmerksomheten om kvalitet, legger hun til, ved å skaffe til veie all tenkbar kunnskap om hvordan det faktisk stod til i utdannings- og forskningssystemet. Diskusjonen om forskning og utdanning dreies lett over på andre spørsmål enn kvalitet – som ressurser, strukturer, bygninger. Jeg mener vi lyktes med å flytte debatten noe.

Kristin Clemet hadde mye ugjort da hun forlot statsråds-posten i oktober; ikke så mange nye saker – som oppfølging av sakene:

– Ja «programmene» på utdannings- og forskningsområdet var langt på vei tømt, slikt skjer gjerne med regjeringer som sitter en stund. Jeg opplever at de andre partiene heller ikke har vesenlig ny politikk å by på i utdannings- og forskningssammenheng. Med meg ville vi primært gått inn i en implementerings- og justeringsfase. Å iverksette «Kunnskapsløftet» i skolen ville vært en stor sak i seg selv. I høyere utdanning ville jeg gått aktivt inn i evalueringen av Kvalitetsreformen – som er en ekstremt viktig evaluering. Og så skulle Forskningsmeldingen følges opp.

Terningkast tre ...

Siviløkonomen og høyrepolitiker Kristin Clemet har en mangeårig politisk karriere bak seg, blant annet som arbeids- og administrasjonsminister tidlig på 1990-tallet og som utdannings- og forskningsminister i regjeringen Bondevik (2001–2005).

Hva er du mest stolt av i din statsrådstid?

– Jeg kan ikke nevne noen enkeltsak, men samlet fikk vi gjort mye. Jeg fikk lav skår på terningskastene den første tiden; media oppfattet meg som lite handlingsorientert! Akkurat den kritikken forstummet. Men det tar tid å drive fram politiske vedtak. Kunnskapsløftet og Forskningsmeldingen kom mot slutten av perioden. Elementer i Kvalitetsreformen lå der da jeg overtok etter Giske – men vi satte vårt preg på den gjennom kravet om et kvalitetssikringsorgan, strengere krav for å få universitetsstatus og kravet om fullfinansiering av reformen. Giske og jeg avvek også i synet på de private høyskolene.

For den som ikke husker alt, minner vi om at Bondevik-regjeringen tok til orde for en felles lov for statlige og private in-

stitusjoner, og prosessen kulminerte denne våren i ny lov om universiteter og høyskoler der private og offentlige institusjoner for første gang er regulert gjennom felles lov.

– Men mest stolt av, spør Clemet. – Fullfinansiering av Kvalitetsreformen var en viktig enkeltsak som jeg la mye presisjon i å få til, og som nok bidro til engasjementet og entusiasmen rundt reformen i miljøene.

... du mener til tross for alle protestene?

– Protestene hausset media opp; pluss-sidene ved reformen var ofte fraværende i debatten. Det er høyst rimelig at reformen møtte motstand. Husk at Kvalitetsreformen er en omfattende reform i offentlig sektor. Men målt mot andre reformer, avlet Kvalitetsreformen lite spektakkel.

Forskningsoptatt regjering

Du ville fortsette – men hvor var det vanskeligst å slippe taket?

– Det ergret meg å måtte forlate Kunnskapsløftet. Men det som ergret meg aller mest, var de nasjonale prøvene – å måtte forlate kontoret før jeg hadde fått fullført forbedringsarbeidet der.

Men Forskningsmeldingen krever også en oppfølging?

– Selvfølgelig. Som Kunnskapsløftet er også Forskningsmeldingen et slags sluttprodukt, men implementeringen gjenstår, og det er ikke bare å følge opp med penger som skal sikre tre-prosent-målet i forskningspolitikken. Men det hjelper med en regjering som er interessert i forskning. Det opplevde jeg at Bondevik-regjeringen var. For øvrig bidrar det såkalte «sektorprinsippet» til at statsråder må interessere seg for forskning – det monner i det samlede forskningsbudsjettet. Mitt inntrykk er at mange politikere er genuint interessert i forskning – mens media ofte er uinteressert. I den grad de skriver om forskningspolitikk, beskriver de enten ressursmangel eller annen elendighet. Tenk om de også kunne koble de gode forskningsnyhetene til forskningspolitikk – til høydepunkter i kreftforskningen f.eks. – det ligger jo noen ressurser og strategisk tenkning bak vitenskapelige gjennombrudd. En slik medievinkele ville også bevisstgjort politikerne. Forskningen fortjener en høyere politisk status.

Hva med forskerens forskningspolitiske bevissthet?

– Ja, det har slått meg; mange forskere kan forbausende lite om forskningspolitikk. Jeg har snakket med utallige av dem om hva som er galt, hva kan endres, etc. – men får ofte litt nai-

(Foto: Morten Holm/SCANPIX)

ve svar. De er så fortapte i sitt eget! De kan være fremragende på sitt felt – men mangler samfunnskunnskap. Det forbauser meg også at debatten blant akademikere er så introvert. Den internasjonale dimensjonen er fraværende – ute i verden vet de ofte mer om norsk akademia enn vi vet om oss selv.

De var kanskje lamslått av reformarbeidet?

– Nei – jeg møtte veldig mye positivitet ute i forskningsmiljøene i forbindelse ned Kvalitetsreformen. Studentene har vært ivrige hele tiden. Jeg har besøkt alle høyskoler og universiteter. Heller ikke de såkalte reformkritiske rektorene ser ut til å ville ønske seg fundamentale endringer. Igjen var pressbildet skuffende. Forskning og høyere utdanning mangler gode journalister i Norge. Professoropprøret ble presentert som representativt for sektoren – mens mange i sektoren selv mente at det var et marginalt Oslo-fenomen.

Innovasjonspolitikken forankring

Du har ikke sagt noe om det nye «mantra» – innovasjonspolitikken, som jo forskningspolitikken er en sentral del av?

– Innovasjonspolitikken og regjeringens innovasjonsplan ble forankret i Næringsdepartementet – som for øvrig er et vanskelig departement: Næringsdepartementet rår ikke over de viktigste virkemidlene for næringslivet; skatter og avgifter ligger i Finansdepartementet, det rår heller ikke over forskningspolitikken. Men den forrige næringsministeren fant seg et fornuftig ståsted i innovasjonspolitikken. For meg ble det viktig å støtte Brende. Noen mener at innovasjonspolitikken med sitt horisontale overdepartementale sikte burde forankres på Statsministerens kontor. Men vi glemmer lett at Statsministerens kontor er svakt i Norge. Sterke fagdepartementer er vår tradisjon.

«Minister of knowledge»

Et uunngåelig spørsmål: Hvilke forventninger har du til det nye Kunnskapsdepartementet?

– For det første misliker jeg navnet – intet departement skal ha monopol på kunnskap (eller på «inkludering» eller «omsorg», for den saks skyld, legger hun til med referanse til Helse- og omsorgsdepartementet i forrige regjering og til det nye Arbeids- og inkluderingsdepartementet).

– Det er likevel betryggende å høre at den engelske versjonen ikke er en direkte oversettelse: Jeg mener, å presentere seg som «I am the Minister of knowledge from Norway»; ville ikke du også begynt å le?

Men hva med innholdet?

– Djupedal har sittet kort tid – det er for tidlig å avsi en dom, men noe har vi sett. Jeg tror det var feil å inkludere barnehagene nå – Høyre hadde sannsynligvis selv ønsket å gjøre det samme om noen år – men barnehagesaken er inne i en stor reform som kan stjele oppmerksomhet og penger fra utdanning og forskning, slik det skjedde i Stoltenberg-regjeringens første budsjett. Jeg synes heller ikke de første ukene tyder på at kunnskap i og om skolen har tilstrekkelig oppmerksomhet i den nye regjeringen.

Ex-statsråden legger ikke skjul på at det var vanskelig å kutte båndene til sitt gamle departement.

– Fire år er ikke bare en gjesteopptreden – det var faktisk mitt lengste arbeidsforhold, avslutter Kristin Clemet, som ikke har bestemt seg for hva hun vil gjøre i 2006. Hun har mange muligheter.

Kvalitetsreformen møter praksis

Vel to år har gått siden kvalitetsreformen i høyere utdanning ble iverksatt, og omtrent like lenge siden følgeevalueringen startet som et samarbeid mellom Rokkansenteret ved Universitetet i Bergen og NIFU STEP. De første evalueringresultatene presenteres i disse dager, og på de neste sidene gjengir vi noen foreløpige funn – men først noen «vær varsom»-anmerkninger fra prosjektledelsen.

SVEIN MICHELSEN OG
PER OLAF AAMODT

For det første: Hva er kvalitetsreformen *egentlig*? De viktigste elementene i reformen presenteres her i en faktaboks, primært for å informere bladets lesere fra øvrige nordiske land. Men selv om kvalitetsreformen har fått mye oppmerksomhet, er vårt inntrykk at heller ikke alle norske lesere og heller ikke de som jobber innenfor høyere utdanning, har full informasjon om reformen. Det er betydelig usikkerhet om hvorvidt bestemte endringer i høyere utdanning egentlig er en del av kvalitetsreformen eller knyttet til andre fenomener, som for eksempel at vi har fått en ny lov om universiteter og høyskoler. Noen anser kvalitetsreformen utelukkende for å være en studiereform. Andre mener at den omfatter de fleste vesentlige sidene ved høyere utdanning. I noen tilfeller understrekes det at reformen var overmoden. I andre tilfeller ser vi at uønskede utviklingstrekk har helt andre opphav enn kvalitetsreformen. Det er et sterkt behov for å nyansere mellom de ulike komponentene i reformen. Reformen omfatter et svært bredt spekter av tiltak, endringene i høyere utdanning har vært store og komplekse, og de har utløst til dels sterke reaksjoner, men også kreativitet og nyskapning.

Skyteskive for mye

Debatten om kvalitetsreformen har gått høyt, for så vidt helt siden Mjøsutvalgets innstilling fra 2000 om reformer i

Kvalitetsreformen

Kvalitetsreformen er en omfattende reform av høyere utdanning i Norge. Sentralt i reformen står ny gradsstruktur, tettere oppfølging av studentene, nye eksamens- og evalueringsformer, ny studiestøtteordning og økt internasjonalisering. Målene for kvalitetsreformen kan oppsummeres i tre punkter:

- Bedre kvalitet på utdanning og forskning
- Økt intensitet i utdanningene
- Økt internasjonalisering

Evalueringen

Evalueringen skal belyse endringer i:

- Gradssystem, styring og ledelse, finansieringssystem, kvalitetssikring, pedagogiske reformer, studiegjennomføring og internasjonalisering.
- Evalueringen bygger bl.a. på dokumentanalyse, survey, institusjonsbesøk og statistiske data.

høyere utdanning. Temaene har variert over tid: om universitetenes tilknytningsform (spesielt i forlengelsen av Ryssdal-utvalgets forslag til ny lov for universiteter og høyskoler), styrings- og ledelsesformer og om forutsetningene for akademisk frihet. Mange har uttrykt bekymring for undervisningsbelastning og mindre konsentrasjon om forskning, og andre igjen om nivåsenkning. Det er naturlig nok de kritiske røstene som taler høyest, selv om mange også har gitt sin støtte til deler av reformen, og spe-

sielt målene om en bedre oppfølging av studentene. De fleste debattantene har plukket ut bestemte elementer av reformen som de mener er spesielt uheldige, mens få tar opp reformen i hele dens bredde. I løpet av det siste året er det spesielt debatten om mulige konsekvenser av det nye finansieringssystemet som har kommet i fokus. I særlig grad har fristelsen som ligger i det nye finansieringssystemet til å holde strykprosentene nede, vært omdiskutert. Nedbyggingen av den eksterne sensorordningen har medført at flere har satt spørsmålsteget ved lærestedenes evne til å opprettholde faglige standarder.

Evalueringens oppgave

Vi som arbeider med evalueringen av kvalitetsreformen, har vært tilbakeholdne med å delta i debatten. Vår oppgave er å dokumentere og analysere. Nå begynner en del data å komme på plass, ikke minst fra en undersøkelse blant det vitenskapelige personalet. Vi har også basert oss på statistikk over produksjon av studiepoeng og karakterdata fra universiteter og høyskoler. Det er likevel mye datainnsamling og mange analyser som gjenstår. Mange av de endringene som kan påvises, henger dessuten sammen med andre utviklingstrekk enn kvalitetsreformen. Vi vil derfor være varsomme med å trekke klare konklusjoner om reformens virkninger.

Svein Michelsen er tilknyttet Rokkansenteret ved Universitetet i Bergen og Per Olaf Aamodt er ansatt ved NIFU STEP.

Evaluerings av kvalitetsreformen

Ny rolle for eksterne sensorer

Med kvalitetsreformen kom valgfri bruk av eksterne sensorer på bachelornivå. Dette har blant annet resultert i at eksterne sensorer har fått utvidede oppgaver knyttet til kvalitetsutvikling ved lærestedene – en utvikling vi ser i mange andre land.

ELLEN BRANDT OG
BJØRN STENSAKER

På høyere grads nivå er ekstern sensor fremdeles obligatorisk i Norge. Valgfriheten på lavere grads nivå (bachelornivå) kombinert med et finansieringssytem som belønner studentgjennomstrømning, har imidlertid fått enkelte til å antyde at lærestedene fristes til å senke kvalitetskravene.

Status i Norge

Eksterne sensorer forsvinner ikke på bachelornivå selv om bruken av dem er valgfri. En fersk studie viser at lærestedene også bruker eksterne sensorer på nye måter i etterkant av kvalitetsreformen. De eksterne sensorene har fått utvidede roller: de eksaminerer ikke bare kandidater, men vurderer også studie-, eksamens- og evalueringssopplegg.

Er så dette en fornuftig omlegging av eksterne sensors oppgaver? En studie av sensorordningene i Sverige, Danmark og England kaster lys over utviklingen i Norge. Valg av land er ikke tilfeldig: Danmark og England, men ikke Sverige, har lang tradisjon i å bruke eksterne sensorer i forbindelse med eksamen. Alle tre land belønner studentgjennomstrømning.

Danmark, England og Sverige

I Danmark er bruken av eksterne sensorer lovbestemt, men loven pålegger lærestedene kun å ha ekstern sensor ved minst en tredjedel av alle eksamener. Samtidig synes habilitet å være viktig: Nasjonale sensorkorps med en nasjonal uavhengig faglig ledelse av hvert korps skal sikre uavhengighet og upartiskhet. I England er ikke bruken av eksterne sensorer lovpålagt, og habilitetsaspektet sy-

Sammensatte oppgaver for eksterne sensorer (Ill.: SCANPIX).

nes heller ikke å være så sentralt. Her oppnevner lærestedene selv – som i Norge – eksterne sensorer. Spesielt for England er at eksterne sensorer svært sjelden deltar i selve eksamineringen av kandidater på bachelornivå. De brukes heller til å vurdere studie- og eksamensopplegg og tillegges en viktig oppgave i videreutviklingen av de studier de er tilknyttet.

Fokus på sensorenes rolle i mer utviklingsorienterte oppgaver er felles for alle fire land. I Sverige, der man i hovedsak har interne sensorer ved eksamen, har lærestedene lenge forsøkt å integrere eksamen i det kontinuerlige kvalitetsutviklingsarbeidet på det enkelte studium. Slik sett er det mulig å hevde at Danmark, England og Norge alle er i ferd med å nærme seg Sverige. Kontrollaspektene synes å bli tonet ned, utviklingsoppgavene vektlegges sterkere, og lærestedets selvstendige ansvar for å ha et forsvarelig eksamensopplegg tydeliggjøres.

Internasjonal trend

Betyr så dette at spørsmål knyttet til sensurering og finansiering ikke er sentrale i Sverige, Danmark og England? Svaret er ja, selv om alle de tre landene har pågående debatter om kvaliteten på høyere utdanning. Ikke minst er troen på at det er mulig å ha et system som sikrer en «nasjonal standard», på retur i både Danmark og England – selv om ambisjonene om dette fremdeles er til stede.

Hvor går så utviklingen? Et eksternt sensorsystem i Danmark og England anses ikke å være en garantist for kvalitet alene. Både Sverige, Danmark og England (og Norge) har i mange år bygget opp eksterne evalueringssystemer – som delvis overlapper med de eksterne sensorsystemene. I alle land har også lærestedene fått økt ansvar for egne kvalitetssystemer der sikring av eksamen ofte inngår. Det synes ikke aktuelt å avvike de eksterne sensorsystemene i Danmark og England. Men rollen til eksterne sensorer synes imidlertid å endres fra kontrolloppgaver ved eksamen til å bidra til kontinuerlig kvalitetsutvikling. Den endrede bruken av ekstern sensor i Norge er dermed på linje med utviklingen internasjonalt.

Prosjektet

Studien av sensorordningene i Sverige, Danmark og England er publisert i NIFU STEP's arbeidsnotat 39/2005. Kartleggingen av situasjonen i Norge er publisert i NIFU STEP's arbeidsnotat 17/2005. Oppdragsgiver for begge rapportene: Utdannings- og forskningsdepartementet.

Forfatterne er ansatt ved NIFU STEP.

Evaluering av kvalitetsreformen

Effekter av ny finansieringsmodell

I finansieringsmodellen som innføres med kvalitetsreformen, knyttes lærestedenes budsjetter til målbar produksjon: Økt utdannings- og forskningsproduksjon øker budsjetttrammen. Tyder utviklingen på at de økonomiske insentivene påvirker de faglige prioriteringene?

NICOLINE FRØLICH

Intensjonen med modellen er å stimulere de vitenskapelig ansatte til å vri faglige prioriteringer i retning av aktiviteter som øker utdannings- og forskningsproduksjonen.

Modellen

Hovedelementene i modellen er følgende: Lærestedenes budsjetter beregnes med utgangspunkt i tre hovedkomponenter: en utdanningskomponent (25 %), en forskningskomponent (15 %) og en basisbevilgning (60 %). 40 % av budsjettet blir dermed tildelt på grunnlag av resultater. Utdanningskomponenten beregnes med utgangspunkt i avlagte studiepoeng, uteksaminerte kandidater og inn- og utreisende studenter. Forskningskomponenten ble fra 2001 frem til 2005 beregnet med utgangspunkt i avlagte doktorgrader og høyere grader, førstestillinger, EU-midler og forskningsråds-midler. For høyskolene telte i tillegg avlagte studiepoeng og annen ekstern finansiering med i forskningskomponenten. Fra 2005 beregnes forskningskomponenten med utgangspunkt i vitenskapelig publisering, EU-midler, forskningsråds-midler og avlagte doktorgrader, dette gjelder både for universiteter og høyskoler. Den nye budsjettmodellen premierer på denne måten bestemte typer adferd i høyere utdanning.

Hva skjer?

I en undersøkelse gjennomført våren 2005 oppgir halvparten av de vitenska-

pelig ansatte at de bruker mer tid på undervisning etter reformen enn de gjorde før. Det store flertallet mener at de ikke bruker mer tid på forskning, ikke publiserer mer internasjonalt og at de ikke har bedre forskningsfinansiering. Det er overraskende små forskjeller i svarprofi-ler mellom læresteder og fag. Disse resultatene tyder på at faglige prioriteringer ikke automatisk er endret på en slik måte at det gir bedre uttelling i den nye budsjettmodellen. Samtidig har den faktiske utdanningsproduksjonen målt i avlagte studiepoeng økt i perioden 2001–2004. Det samme har antall publiserte artikler.

For kort tid?

Det vitenskapelige personalet mener altså at de ikke omprioriterer sin innsats i en retning som gir bedre økonomisk uttelling for lærestedet. Dette kan skyldes to forhold: På den ene siden har det gått kort tid siden den nasjonale insentivmodellen ble iverksatt, slik at insentivene ikke har begynt å virke. På den andre siden kan dette være et uttrykk for faglige utviklingstrekk som er uavhengige av og forut for reformen, og at modellen i stor grad samsvarer med allerede eksisterende prioriteringer. De små forskjellene i endringer i faglige prioriteringer i survey-dataene kan også skjule større forskjeller mellom læresteder og fag som vil gjøre at modellen vil virke ulikt på sikt.

Nicoline Frølich er ansatt ved NIFU STEP.

Kvalitetsreformen og strykprosent

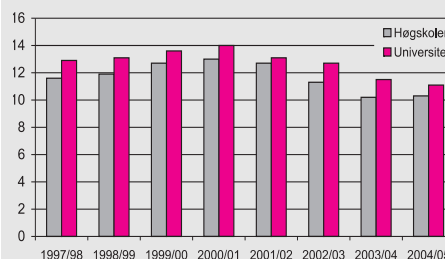
Det har vært nedgang i strykprosenten over mange år ved universiteter og høyskoler. Ser vi på fag/utdanninger, er mønsteret imidlertid ikke like entydig.

ELISABETH HOVDHAUGEN

Ved universitetene har strykprosenten gått ned i humaniora og samfunnsfag, men ikke i realfag. Tilsvarende har det vært en nedgang i strykprosenten på sykepleier- og ingeniørutdanningen ved høyskolene de siste årene, mens det på allmennlærer- og førskolelærerutdanningen har vært en stabilisering/opp-gang det siste året. Variasjonene over tid kan sannsynligvis forklares av fagforskjeller eller ulik rekruttering mellom fag og læresteder.

Generelt observerer vi at nedgangen i strykprosenten begynte før kvalitetsreformen, dermed før det nye finansieringssystemet ble implementert. Det ser heller ikke ut til at det er en markant økning i bruken av karakteren E, til tross for at strykprosenten går ned forholdsvis mye i noen fag. Bildet er dermed komplisert, med mange forklaringsfaktorer.

Strykprosent i perioden 1997/98–2004/05, etter type lærested

Kilde: NIFU STEP

Artikkelen bygger på arbeidsnotat 36/2005 fra NIFU STEP: «Karaktersetting i etterkant av Kvalitetsreformen – endringer i strykprosent». Se www.nifustep.no for mer informasjon.

Elisabeth Hovdhaugen er ansatt ved NIFU STEP.

Evaluerer av kvalitetsreformen

Ny gradsstruktur: kvalitet eller effektivitet?

Ny gradsstruktur er primært en effektivitetsforbedring og i mindre grad en kvalitetsheving, mener majoriteten av faglige ansatte ved universiteter og høyskoler. Universitetsansatte er mer positive til den nye ordningen enn høyskoleansatte.

SVEIN MICHELSEN OG
PER OLAF AAMODT

En gradsreform som innebærer en sterk reduksjon av studienes lengde, skaper problemer med å balansere bredde og fordypning. Sett på den bakgrunn møtte reformen forbausende lite motstand. Hvordan vurderer så det faglige personalet ved lærestedene disse endringene?

Et sentralt aspekt ved kvalitetsreformen er en omfattende endring av gradsstrukturen, der de nye gradene bachelor og master erstatter den tidligere cand.mag.- og hovedfagsstrukturen. Den gamle 4+2+3-ordningen avvikles til fordel for en 3+2+3-modell, altså en reduksjon av grunnstudiet med ett år, slik at studier i humanistiske fag og samfunnsfag kommer på linje med realfagene. De tidligere grunn- og mellomfagene er erstattet av kortere moduler (fagemner og kurs). Den nye gradsstrukturen på lavere og høyere nivå erstatter nærmere 50 ulike gradsbetegnelser. Også de treårige profesjonsstudiene ved høyskolene ble innpasset i den nye strukturen.

Produksjonsreformen

De faglig ansatte gir klart uttrykk for at kvalitetsreformen primært er en effektiviserings- og styringsbasert reform. Et overveiende flertall (75 prosent) mener den vil bidra til å øke produksjonen av studiepoeng, medføre mer tid til undervisning og mindre tid til forskning. Det siste henger sammen med større vekt på oppfølging av studentene og mer tid til skriving og tilbakemelding. Likevel er det bare 3 av 10 som primært ser på kvalitetsreformen som en pedagogisk reform.

Økt gjennomstrømning med kvalitetsreformen (Ill.: SCANPIX)

Kvalitet i kvalitetsreformen

Synspunktene er mer delte i vurderingen av kvalitetsaspektet. Seks av ti mener at kvalitetsreformen vil bidra til å senke nivået, mens fire av ti er uenige i en slik påstand. Sammenlignet med den gamle cand.mag.-graden er det kun 4 prosent som anser den nye bachelorgraden som uttrykk for en nivåheving, 57 prosent anser den som en nivåsenkning, mens nesten 40 prosent anser bachelorgraden som ekvivalent.

Det er ikke urimelig at en nedkorting i studietid på ett år vurderes som nivåsenkning. Men at hele 40 prosent vurderer den nye graden som ekvivalent med den gamle ordningen, er bemerkelsesverdig i et system som i stor grad verdsetter fordypning og omfang som kvalitetskriterium. En mulig årsak er at kvalitetsreformen også har åpnet for nye fagkombinasjoner og fagutvikling som vurderes positivt av de faglige ansatte.

Universitetsansatte mest positive

Overgangen fra hovedfag til mastergrad innebar ikke en tilsvarende tidsreduksjon, men likevel vurderes endringer i kvalitet nokså likt. Det kan være at nedkorting av lavere grad forventes å gi et svakere grunnlag for studier på høyere nivå. Ellers er det verdt å merke seg at de høyskoleansatte generelt er noe mer skeptiske til gradsreformen enn de universitetsansatte. Tre av fire høyskoleansatte mot halvparten av de universitetsansatte, mener at mastergraden ikke holder samme faglige nivå som det tidligere hovedfaget. Tilsvarende tall for vurderingen av ny og gammel lavere grad er 62 og 55 prosent.

Hvorfor ny gradsstruktur?

Gradsstrukturen har stått i fokus lenge, helt siden Ottosen-komiteen foreslo omfattende reformer for snart 40 år siden. Cand.mag.-graden ble utover på 90-tallet ansett å ha en uklar profil og en svak stilling i arbeidsmarkedet. En annen hovedinnvending var at det tok for lang tid å komme ut i arbeidslivet. I tillegg til en langvarig lavere grad hadde hovedoppgaven est ut. Det var behov for en kortere utdanning, bedre tilpasset arbeidslivet. For politikerne representerte kvalitetsreformen en mulighet til å gjøre noe med dette, og reformen fikk drahjelp av Bologna-prosessen.

Prosjektet

Resultatene i denne artikkelen og artikkelen til Nicoline Frølich bygger på en spørreskjemaundersøkelse våren 2005 blant faglig ansatte i høyere utdanning. Av et utvalg på 3416 svarte 60 prosent.

Budsjett med paradokser

2006 ser ut til å bli et historisk godt budsjettår for forskning, selv etter en del kutt i regjeringen Stoltenbergs tilleggsproposisjon. Men regjeringsskiftet har nok bidratt til paradokser og uklarheter i budsjettforslaget.

EGIL KALLERUD

Siden 1990 har forskning bare hatt to bedre budsjettår enn 2006 (1992 og 2002). Det står i sterk kontrast til inneværende års budsjett, da realnedgangen ble større enn selv under de vanskelige årene midt på 1990-tallet. Med et så svakt budsjettår for forskning på samvittheten, kom regjeringen Bondevik sterkt tilbake med et budsjettforslag for 2006 der forskning fikk en vekst på 10 prosent nominelt. Selv om den påtroppende regjeringen reduserte veksten med om lag 50 mill. kr, og tross de negative reaksjonene på endringene, endrer ikke denne korrigeringen av veksten med et halvt prosentpoeng det faktum at 2006 blir et historisk godt budsjettår for forskning.

Helomvending

Bondevik-regjeringen foreslo særlig høy vekst i neste års direkte statlige bevilgninger til *næringsrettet forskning*. For fire år siden, da denne regjeringen tiltrådte, var det mest dramatiske endringsforslaget i *dens* tilleggsproposisjon å kutte 140 mill. kr i et allerede flatt forslag til bevilgninger under Nærings- og handelsdepartementet til brukerstyrt forskning. Disse bevilgningene har deretter stått på stedet hvil i tre år under samme regjering, bl.a. begrunnet med den omfattende indirekte støtten til næringsrettet FoU gjennom Skattefunn-ordningen. I sitt 2006-forslag snudde denne regjeringen altså opp ned på dette med forslaget om en økning i NHDs bevilgninger til brukerstyrt forskning på 20 prosent. FoU-bevilgningene under NHD ville i dette budsjettforslaget vok-

Kunnskapsminister Øystein Djupedal la nylig fram sitt første forskningsbudsjett (Foto: SCANPIX).

se med mer enn 200 mill. kr, eller 18 prosent. Den påtroppende regjeringen reduserer riktignok veksten i NHDs FoU-bevilgninger med 70 mill. kr, hvorav 15 mill. kr fra brukerstyrt forskning, men fjerner ikke med det den markant næringsrettede profilen i forskningsbudsjettet for 2006. Den underbygges også av et uendret forslag om kraftig økning i bevilgningene til petroleumsrettet forskning, og fortsatt høy vekst i bevilgningene til utviklingskontrakter under Innovasjon Norge.

Også *grunnforskning* tilgodeses med god ressursvekst, først og fremst gjennom 350 nye doktorstipendstillinger, og solid vekst i Norges forskningsråds bevilgninger til fri forskning. Regjerin-

gen Bondevik ville at 100 av de nye doktorstipendstillingene skulle fordeles gjennom en ny ordning for «frie stipend» under Norges forskningsråd, resten over de høyere utdanningsinstitusjonenes budsjetter. Rådet selv var lite begeistret for forslaget, som innebar at den avtroppende regjeringen støttet protestene i forskningsmiljøene mot rådets varsel om at det fra 2006 ikke ville være anledning til å søke rådet om individuelle utdanningsstipend. Et av den påtroppende regjeringens endringsforslag var å fordele samtlige stipend over institusjonenes budsjetter. Dermed kuttet rådets bevilgninger med 30 mill. kr, uvanlig nok i samsvar med rådets eget ønske.

Overraskelser i vente

2006 er første år i en ny 5-årig planperiode (2006–2010) for opptrapping av ressursinnsatsen i norsk FoU. Den forrige ender i 2005, med resultater som etter alt å dømme vil ligge langt etter ambisjonen, å bringe norsk FoU-innsats opp på gjennomsnittlig OECD-nivå, målt i andel av BNP. Paradoksalt nok er den nye planen enda mer ambisiøs; mens målet i forrige periode var en FoU-andel på vel 2,2 prosent, er målet nå hele 3 prosent. Det faktiske tallet var i 2003 1,75 prosent. Det nye målet følger EUs Barcelona-erklæring og legger dermed også til grunn at offentlige midler skal utgjøre 1 prosent, mens næringslivet, utlandet og andre private kilder skal utgjøre 2 prosent. Gapet er stort til 2003-tallene på hhv. 0,73 og 1,02 prosent.

I lys av dette ambisiøse målet vil selv historiske vekstbudsjetter bli for små.

Selv med det gode 2006-budsjettet vil man allerede etter første år ligge betydelig på etterskudd. Igjen synes regjeringen å undervurdere *hvor* omfattende vekstbehovet som følger av vekstmålet, i virkeligheten er. Ifølge opptrappingsplanen må den samlede veksten i de offentlige ressursene i perioden 2006–2010 være på 6,5 mrd. Det angir vel å merke realvekst i 2005-kroner, og etter prisjustering vil 2006-budsjettet dekke mindre enn 1 mrd. kr av behovet på 6,5 mrd. kr. Ellers beregner opptrappingsplanen veksten ut fra statsbudsjettets tall, mens faktisk resultatoppnåelse og sammenlikninger med andre land til syvende og sist skal vurderes i henhold til FoU-statistikkens tall. Statistikkens tall for offentlige FoU-ressurser har de senere år vært betydelig lavere enn tilsvarende tall i statsbudsjettet, i 2003 med så mye som 1,2 mrd. kr. Det skyldes særlig diverse bevilgninger over statsbudsjettet til kontingenter m.v. til forskning/forskningsorganisasjoner i utlandet, EU inkludert. Nye overraskelser om *hvor* vanskelig det vil bli å oppfylle det ambisiøse vekstmålet, vil nok melde seg i årene som kommer.

Møter seg selv i døren

Sosialistisk venstreparti (SV) var i Stortinget en pådriver for en forpliktende opptrappingsplan. Partiet foreslo å øke forskningsfondets kapital fra 34 mrd. kr i 2005 til 70 mrd. kr i 2006, 90 mrd. kr i 2008 og 100 mrd. kr i 2009. Forslaget fikk ingen av de øvrige partienes støtte, som alle fulgte Forskningsmeldingens forslag om økning til 50 mrd. kr fra 2006. Det var da en overraskelse at bærebjelken i Bondevik-regjeringens forslag til opptrappingsplan nettopp var å øke fondskapitalen til 75 mrd. kr i 2006 og 100 mrd. kr i 2007. Noe ironisk er det med SV som saksansvarlig parti, at den nye regjeringen bringer fondskapitalen tilbake til nivået på 50 mrd. kr som særlig dette partiet mente var for lavt. Når Stoltenberg-regjeringen også trekker tilbake forslaget om å øremerke veksten i fondets avkastning i 2007 og 2008, er det lite igjen av den opptrappingsplanen som alle partier på Stortinget ønsket og SV var særlig opptatt av.

Skudd i tåken?

Hva så med den enda mer ambisiøse planen for vekst i de private FoU-ressursene? En hovedbegrunnelse for budsjettforslagets næringsrettede profil er at dette er «forskning og verkemiddel som kan løyse ut auka FoU-innsats i næringslivet». Den kraftige økningen i bevilgningene til brukerstyrt forskning begrunnes særskilt med påstanden at «den offentlig finansierte brukerstyrte forskningen [...] er det mest effektive virkemidlet for å stimulere til økt forskningsinnsats [fra næringslivet selv]». Den antakelsen hadde tydeligvis lite gjennomslag i de fire foregående års budsjetter, og er nok formulert i overkant bastant. Det er fremdeles få holdpunkter for å slutte fra tall om næringslivets egenfinansiering av brukerstyrte prosjekter til estimer om *utløsningseffekten* av offentlige bevilgninger til brukerstyrt FoU.

Starten på en ny opptrappingsperiode synes etter dette, tross Forskningsmeldingen, å være preget av mangelfull politisk konsolidering og et dokumentasjonsgrunnlag som er langt svakere enn ønskelig.

Regjeringen Stoltenbergs budsjettforslag

- Bevilgningene til forskning vokser med vel 1,3 mrd. kr, noe som tilsvarer en nominell vekst på 9,5 prosent og en realvekst på snaut 7 prosent
- 350 nye doktorstipendstillinger, alle over de høyere utdanningsinstitusjonenes budsjetter
- Næringsrettet forskning får kraftig vekst, særlig under Nærings- og handelsdepartementets budsjett (140 mill. kr), petroleumsrettet forskning (100 mill. kr) og utviklingskontrakter (85 mill. kr)
- Kapitalen i forskningsfondet utvides i 2006 likevel ikke med så mye som 39 mrd. kr, slik Bondevik-regjeringen foreslo, men med 14 mrd. kr til i alt 50 mrd. kr.
- Det opprettes 500 nye studieplasser for å bedre rekrutteringen av lærere, ellers holdes utdanningskapasiteten i høyere utdanning grovt sett på samme nivå.

Det var den gang!

I 1970 protesterte rundt 30 samfunnsforskere mot den norske doktorgraden. Man argumenterte både mot den gamle graden og doktorgraden som sådan. I spissen for protesten sto Ottar Hellevik, Nils Petter Gleditsch og Willy Martinussen – i dag er alle tre professorer. Forskerne ved Fredsforskningsinstituttet (PRIO) utdypet protesten i en kronikk i Dagbladet under tittelen: «Doktorgraden er foreldet» (02.11.1970). Her heter det bl.a. at doktorgraden er individualistisk, konservativ og anstaltsmakeri for en selvdefinert elite.

Det heter videre at:

«Vi tror prinsipielt at dokortittelen bør utgå. Forskerutdanningen behøver ikke nødvendigvis plusses på den nåværende embetseksamen, noe som lett vil innebære at en føyer ytterligere et trinn til den hierarkiske oppbyggingen av universitetet og potensielt til en forlengelse av studentstatusen med tilhørende økonomiske problemer. Forskerutdanning kan innarbeides i studiet helt fra starten for de som tar sikte på forskningsvirksomhet.

De forskere som er i den alder og det karrierestadium hvor det ventes av dem at de skal arbeide på doktorgraden, kan yte sitt lille bidrag til doktorgradens avskaffelse ved simpelthen å la være å ta den.»

(...)

«Om et betydelig antall forskere, for eksempel en større del av de yngre forskere innenfor samfunnsvitenskapelige fag, gjør det klart at de ikke ønsker å ta doktorgraden, blir «systemet» nødt til å ta hensyn til det. Det er en nærliggende fagforeningsoppgave for norske forskere i øyeblikket.»

Det såkalte studentopprøret var selv sagt medvirkende til denne protesten. Men utviklingen skulle snart ta en annen vei. Tallet på doktorgrader vokste raskt og er i dag mer enn tredoblet siden den gang – også for samfunnsfag.

Hans Skoie

Hans Skoie er ansatt ved NIFU STEP.

Edil Kallerud er ansatt ved NIFU STEP.

«... livsviktige verdier å forsvare»

De første tiårene etter krigen ble Det Norske Videnskaps-Akademi gradvis marginalisert, men har senere inntatt en langt mer aktiv rolle. Akademiet har hele tiden vært særdeles tro mot sitt verdigrunnlag – som nok er mer i pakt med dagens forskningspolitiske klima enn med 1970-tallets.

KIM HELSVIG

I 1933 omtalte styret i Det Norske Videnskaps-Akademi uten blygsel institusjonen som et «centralorgan for norsk videnskap». Akademiet forvaltet da brorparten av forskningsfinansieringen i Norge gjennom betydelige fondsmidler. Etter 1945 skulle imidlertid interessen for virksomheten i villaen i Drammensveien i Oslo gradvis avta, og ut på 1970-tallet stod institusjonen i fare for å bli redusert til en symbolsk avdeling under Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF). Fra slutten av århundret har imidlertid akademiet igjen begynt å gjøre seg gjeldende. Akademiets skiftende status kan kaste lys over norsk vitenskapshistorie samt aktuelle forskningspolitiske utviklingstrekk.

NAVF – en utfordring for akademiet

Med krigens slutt fikk akademiet konkurranse, i første rekke av den institusjonelle nykomlingen; forskningsråd, som tippemidlene skulle gi et finansielt grunnlag for. Etter initiativ fra akademiets visepreses i 1945, Otto Lous Mohr, ble det gitt klarsignal til at deler av overskuddet fra det nyopprettede Norsk Tipping skulle gå til vitenskapelige formål, for – som Mohr sa – å gi den «ekstra touch av idealitet som kompenserer noe av den bismak sikkert flere enn jeg føler overfor tipping i sin alminnelighet». I samsvar med Mohrs anbefalinger foreslo Kirke- og undervisningsdepartementet (KUD) at midlene skulle forvaltes av et allmennvitenskapelig forskningsråd, og departementet nedsatte et utvalg for å utrede saken. Akademimed-

Det Norske Videnskaps-Akademi

- Akademiet ble stiftet 1857 og er en frittstående, landsomfattende og tverrfaglig organisasjon som prinsipielt skal dekke alle vitenskapsfelt.
- Akademiet har 219 ordinære plasser for norske medlemmer og 183 plasser for utenlandske medlemmer. Medlemmene er fordelt på to klasser: Den matematisk-naturvitenskapelige og Den historisk-filosofiske. Hver klasse er igjen inndelt i faggrupper.
- Akademiet har som hovedformål å bidra til vitenskapens fremme. Det fungerer som et nasjonalt kontaktorgan så vel innenfor de enkelte vitenskapelige disipliner som mellom disse. Det representerer norsk vitenskap overfor utenlandske akademier og internasjonale organisasjoner.

lemmene Otto Lous Mohr, Svein Rosse-land og Olaf Devik utgjorde det såkalte tremannsutvalget som kom til å samarbeide nært med akademiet inntil det la fram sin innstilling høsten 1948.

Medlemmenes brede støtte til innstillingen må forstås i lys av at det nye rådet ble planlagt som et speilbilde av akademiet. I tremannsutvalgets forslag het det at «tippepengene blir brukt til grunnlag for et eget forskningsråd for ren vitenskap», og den «rene» vitenskap fikk man oversikt over «ved å betrakte klassene og gruppeinndelingen i Videnskapsakademiet i Oslo». Utvalget ga også institusjonen en dominerende innflytelse over den framtidige forvaltningen. 30 av 32 representanter skulle velges av vitenskapelige institusjoner, og herav skulle hele 15 utpekes av akademiet.

På sidelinjen

Under høringene ble det imidlertid satt alvorlig spørsmålsteget ved tre grunnpilarer i innstillingen. For det første utfordret Finansdepartementet forslaget om at støtten utelukkende skulle gå til den grunnleggende forskningen. For det andre advarte flere departementer mot at NAVF skulle bli et snevert interesseorgan for forskerne. For det tredje ble det indirekte stilt spørsmål ved legitimiteten i at det elite- og Oslo-orienterte Videnskaps-Akademiet skulle ha dominerende innflytelse over virksomheten.

En av de største endringene i forhold til utvalgets forslag, til det NAVF som ble opprettet våren 1949, omhandlet da også fordelingen av rådsmedlemmene. I de avsluttende forhandlingene ble akademiets kvote redusert fra 15 til 4 representanter, samtidig som departementenes andel ble utvidet mot sterke protester fra akademiets medlemmer. En vurderte å overlevere en skriftlig protest til statsministeren, men arbeiderpartimannen Mohr advarte mot å «spenne buen for høyt» og viste til at man hadde sikret norsk forskning finansiering i en helt ny størrelsesorden. Dette hindret imidlertid ikke at Olaf Broch – W.C. Brøggers nære medarbeider og akademiets ubestridte nestor – uttrykte stor harme over at akademiet med dette var blitt satt på siden i norsk forskningsforvaltning.

Forskningspolitisk kursendring

NAVF fungerte imidlertid lenge som et råd for og av forskere og ble ikke det politisk styrte forskningsrådet som mange akademimedlemmer fryktet. Fra midten av 1960-tallet ble imidlertid disse forhold

dene gradvis endret. I samsvar med sentrale «OECD-doktriner» gjennomgikk også det norske forskningssystemet en dreining fra et fokus på «politikk for vitenskap» – der man søkte å legge til rette for grunnleggende forskning i akademiske institusjoner – til en stadig sterkere vektlegging av «politikk gjennom vi-

politisk tenkning. Studentopprøret og demokratiseringen ved de høyere utdanningsinstitusjonene bidro i tillegg til at akademiet for mange representerte det såkalte professorveldets forsvar for egen makt og det «statskapitalistiske» samfunnets ideologi om en verdifri og objektiv vitenskap.

virke som «en forening av eldre herrer», fordi også yngre medlemmer ville innse at «de har livsviktige verdier å forsvare». Kleve avsluttet sitt tilsvare til generalsekretæren med den fyndige oppfordring: «Videnskapsakademiet må bli professorveldets siste og – det må vi sørge for – uinntagelige skanse».

Kleve representerte utbredte oppfatninger i akademiet, og det økende fokuset på forskningens nytteaspekter utover på 1970-tallet bidro også etter hvert til å reaktualisere akademiets bekymringer for den grunnleggende forskningen. Fra midten av 1980-tallet følger flere initiativ som tyder på at akademiet og dets verdier har fått større gjennomslag i forskningssystemet. Samarbeidet mellom akademiet og Statoil om petroleumsrelatert grunnforskning fra 1984 (VISTA), opprettelsen av Senter for høyere studier i 1989, Abelprisen (2002), Kavliprisen (2005) og til dels Forskningsfondet (1999) og de nasjonale sentre for fremragende forskning (2002) er alle eksempler på dette.

Gallionsfigur eller forsvarsverk?

Er det rimelig å slutte at akademiet har fungert som et relativt suksessrikt forsvarsverk for «professorveldets» tradisjonelle verdier i en tid preget av kommersialisering og privatisering av vitenskapelig virksomhet? Eller bør akademiets fornyede aktualitet tolkes som et uttrykk for at institusjonen er blitt en anvendelig gallionsfigur for en større grad av elitetenkning i norsk forskningspolitikk – som en del av strategien for å øke nasjonens konkurransevne i det ny-liberale kunnskapssamfunnet? Uansett er det et tankekors at vitenskapen ga idretten legitimerende drahjelp for opprettelse av et tippeselskap etter krigen, mens både forskere og politikere rundt årtusenskiftet stadig må vise til idrettens suksess for å legitimere elitesatsing i norsk vitenskap.

Kim Helsvig er dr.art. og forsker ved Forum for universitetshistorie, Universitetet i Oslo. Han er engasjert av akademiet til å skrive institusjonens etterkrigshistorie i forbindelse med 150-årsjubileet i 2007. Artikkelen bygger på et foredrag på «instituttseminaret» ved Avdeling for historie, Universitetet i Oslo, 14.11.2005.

Dagens presidium ved Det Norske Videnskaps-Akademi: f.v. preses Jan Fridthjof Bernt, generalsekretær Reidun Sirevåg og visespreses Ole Didrik Lærum. Foto: Svein Erik Dahl/Samfoto.

tenskap», der ambisjonen var å sørge for at vitenskapelig kunnskap kunne mobiliseres for å nå politiske mål.

Forsvarer for utdatert tenkning

I denne prosessen nådde akademiet sitt historiske bunnpunkt med hensyn til innflytelse og status. Med opprettelsen av NAVF hadde akademiet riktignok mistet en viktig funksjon, men rådets praksis var lenge i samsvar med akademiets idealer om at fri og uavhengig forskning i lengden ville virke politisk dannende og legge grunnlag for teknologiske nyvinninger og økonomisk vekst. Med den forskningspolitiske kursendringen fra slutten av 1960-tallet framstod imidlertid institusjonen også – og mer alvorlig for dets prestisje – som en forsvarer for en utdatert forsknings-

«... livsviktige verdier ...»

Mot denne bakgrunn oppfordret generalsekretær Arne Semb-Johansson medlemmene i 1976 til å diskutere akademiets framtid. Med henvisning til demokratiseringen ved universitetene fra slutten av 1960-tallet, mente den klassiske filologen Knut Kleve at akademiet nå kunne stå «foran en ny æra» som nasjonens fremste talerør for den frie grunnforskningen. Professorer og dosenter hadde i løpet av de siste årene mistet sine faste plasser i fakultetsrådene, og disse var derfor etter Kleves mening «ikke lenger naturlige møtested for kolleger». Akademiet kunne derfor «tre inn som vår møteplass og vår verner om faglig kvalitet». Ifølge Kleve var akademiet «som skapt til å ivareta disse funksjoner». Akademiet ville da slutte å

Har Norge en forskningspolitikk?

Norsk forskningspolitikk er ikke forankret i et bredt og vedvarende engasjement, ei heller i et samlende nasjonalt prosjekt, hevder avtroppende rektor ved Universitetet i Oslo, Arild Underdal.

ARILD UNDERDAL

Norske myndigheter har utvilsomt bygget opp de viktigste *elementene* av en forskningspolitikk. Men den helhetlige rammen er mindre utviklet enn flere av enkeltelementene, og politikken tilføres ikke energi gjennom et bredt og vedvarende engasjement. Dette fører til at oppdriften blir sterkt avhengig av dyktige entreprenører i forskningsmiljøene, fagstatsråden og et fåtall andre engasjerte politikere, det sentrale embetsverk og Forskningsrådet, og av en positiv kopling til andre og mer sentrale politikkløyer.

Krevende helhet

La oss først se på forskningspolitikkenes grunnelementer. Her kan vi skjelne mellom tre nivåer av «policy». På det øverste – la oss kalle det politikk som *doktrine* – fins grunnleggende forestillinger om forskningens funksjon, «essens» og forutsetninger. På mellomnivået finner vi politikk som *handlingsprogram*, formulert som et sett mer eller mindre klart spesifiserte mål og tiltak. Forskningsmeldingene trekker opp politikk på disse to øverste nivåene, og den siste meldingen utmerker seg ved å gå ganske langt i å spesifisere et handlingsprogram for neste periode. Men ingen kan få en fullgod forståelse bare ved å studere policyformuleringer på doktrine- eller programnivå. Politikk får sitt operative uttrykk i et stort antall enkeltbeslutninger og enkelthandlinger. Det er dette *aggregatet* av *mikrobeslutninger* som viser oss politikk som praksis.

En integrert eller *helhetlig* politikk krever et visst minimum av konsistens mellom disse nivåene. Vi skal altså kun-

ne vente et rimelig samsvar mellom *liv* (serien av enkelthandlinger) og *lære* (doktrine og handlingsprogram). Perfekt samsvar er imidlertid et urimelig krav, av flere grunner. For det første er politikk i kontinuerlig utvikling, og læring kommer ofte til uttrykk først gjennom justeringer i praksis, deretter i revisjon av programmer, og – mer sjelden – i nye doktriner. For det andre har politiske beslutningsprosesser sin egen dynamikk som bl.a. tenderer til å resultere i en ubalanse mellom ambisjoner og ressurser. Ingen finansminister vil i lengden kunne finne dekning for summen av velvilje som kommer til uttrykk i Stortingets merknader til meldinger og proposisjoner. I et komplekst og pluralistisk system vil det gjelde selv om ingen opptrer uoppriktig. Grunnleggende forståelse av politiske prosesser bærer på dette punkt lenger enn moralsk forargelse.

Begrunnelser og betalingsvillighet

Forskning kan ivareta ulike funksjoner og begrunnes som regel med henvisning til en eller flere av disse. En hovedfunksjon er å frembringe kunnskap som kan tjene som en viktig *innsatsfaktor* i annen samfunnsvirksomhet. En annen er å videreutvikle og befeste en vitenskapelig tenkemåte som et allmennintellektuelt fundament for en «moderne» sivilisasjon. En tredje er simpelthen å gi *utløp* for *nysgjerrighet* og rom for intellektuell utfoldelse. Den som betoner den første av disse funksjonene, verdsetter forskning ut fra dens resultater; mer bestemt resultatenes bruksverdi i produktutvikling og problemløsning. I den grad det dreier seg om virksomhet som er både kunnskapsintensiv og konkurranseutsatt, leder dette perspektivet til konsen-

trasjon om forskning som selv er «konkurranseedyktig», dvs. holder høyt internasjonalt nivå. Fokus på vitenskapelig tenkemåte som sivilisasjonsfundament fremhever forskningens grunnleggende metode, og leder naturlig til prioritering av bredde fremfor toppkvalitet. Den som verdsetter forskning som utløp for menneskelig nysgjerrighet, betoner utfoldelsesverdien for utøveren selv, og kanskje også opplevelsesverdien for andre interesserte.

I forskningsmeldingen – og enda mer i tilsvarende EU-dokumenter – er planene om en opptrapping av forskningsinnsatsen begrunnet først og fremst i verdien av kunnskap som innsatsfaktor. I vårt og mange andre land er dette trolig også den *eneste* begrunnelsen som kan få bred aksept som grunnlag for en så vidt ambisiøs opptrapping. Det betyr ikke at den er den eneste bredt aksepterte begrunnelsen for forskning; mange anerkjenner utvilsomt også de to andre som prinsipielt gyldige. Poenget er at ingen av dem utløser tilnærmet samme «betalingsvillighet». Utenom forskersamfunnet er det meget få som vil bruke 3 % av BNP på å gi forskerne utløp for egen nysgjerrighet (og selv innenfor ville mange vegre seg). De som fremhever verdien av vitenskapelig tenkemåte, kan med god grunn mene at det å befeste selve fundamentet gjennom utdanning og formidling er viktigere enn å videreutvikle det mest avanserte metodeverktøy gjennom ny spissforskning.

Spesialiserte nettverk

Sterkt forenklet kan vi si at det norske forskningspolitiske beslutningssystemet består av en liten kjerne, supplert av enkelte mer spesialiserte nettverk, i det

vesentlige organisert rundt funksjoner eller sektorer. Til kjernen kan vi regne et titalls politikere (fagstatsråden og 3–4 kolleger, komitéleder og en håndfull andre stortingsrepresentanter), sentrale embetsmenn og et lavt tosifret antall personer med nøkkelroller i Forskningsrådet, tunge forskningsinstitusjoner, samt enkelte viktige organisasjoner, bedrifter m.v. Til denne kjernen er det så koplet ulike nettverk, organisert rundt viktige funksjoner eller sektorer. Sammensetningen av disse nettverkene varierer, men de fleste bringer sammen forskningsfinansierende og forskningsutførende aktører med viktige «brukere». Impulser og føringer fra internasjonale organisasjoner (særlig EU) og arenaer blir stadig viktigere. Den statlige finansieringen både former og reflekterer denne strukturen: Utdannings- og forskningsdepartementet skal kombinere et helhetlig og koordinerende ansvar for norsk forskningspolitikk med et særlig ansvar for det vi kan kalle den allmennvitenskapelige forskningen. Øvrige fagdepartementer har så ansvar for forskning som spesifikt gjelder deres eget saksområde («sektorforskning»).

I alle fall i fravær av et stort og samlende nasjonalt prosjekt, vil denne konstruksjonen trekke i retning av et større samlet volum på statlige bevilgninger til norsk forskning. Mye av «merinnsatsen» kommer gjennom fagdepartementenes tilskudd til «sektorforskning». Det gir ikke nødvendigvis et tilsvarende tap for den allmennvitenskapelige forskningen. I alle fall et stykke på vei dreier det seg om midler som ikke ville være tilgjengelig for sistnevnte formål. Faktisk kan et betydelig volum på fagdepartementenes bevilgninger til forskning på eget område bidra til å *skjerme* den allmennvitenskapelige forskningen mot krav om å bli mer «brukerorientert».

Styrings- og finansieringssystemet bærer også i seg en kombinasjon av – og samtidig en spenning mellom – differensiering og integrering. En god forskningspolitikk bør *differensiere* strategier og virkemidler ut fra forskningens formål og særtrekk, og samtidig *integrere* ut fra en erkennelse av at de ulike hovedelementene påvirker hverandre og til dels skaper resultater sammen. Utdannings- og forskningsdepartementet

NOKIA – resultat av målrettet forskningspolitikk i Finland? (Foto: SCANPIX).

og Norges forskningsråd har hovedrollene i å få til denne krevende kombinasjonen.

En mer aktiv forskningspolitikk?

I den forskningspolitiske debatten fremheves av og til utvalgte historiske eksempler på sterk og målrettet statlig satsing på forskning. Blant de eksemplene som skal anspore til etterfølgelse, hører Norge i tiden like etter den annen verdenskrig, Finland i 1990-årene og Kina i dag. Ett viktig fellestrekk ved disse satsingsperiodene er at forskningsbasert kunnskap ble tillagt stor betydning som innsatsfaktor i et stort og samlende nasjonalt prosjekt – omfattende gjenreisning, dyptgripende økonomisk omstilling, økonomisk og sosial utvikling fra u-land til i-land. Når forskning på denne måten gjøres til et viktig virkemiddel, utløses gjerne to reaksjoner. Den ene er vilje til å investere. Den andre er interesse for å styre virksomheten for å sikre at

innsatsen gir ønskede resultater. Det siste behøver slett ikke å bety ensidig satsing på kortsiktig eller rent anvendt forskning. Men det overordnede perspektivet er instrumentelt i den forstand at det er resultatenes antatte bruksverdi i annen og høyt prioritert samfunnsvirkosomhet som begrunner satsingen.

Norge har knapt noe slikt stort og samlende prosjekt i dag. Rett nok har vi ansatser; Bondevik-regjeringens «helhetlige innovasjonspolitik» peker seg ut som den mest ambisiøse. Men ennå er den nettopp en *ansats*, ikke et virksomt program som samler nasjonen om et krevende krafttak. Norsk forskningspolitikk gjenspeiler dette forholdet – på godt og ondt.

Arild Underdal er professor i statsvitenskap og avtroppende rektor ved Universitetet i Oslo. Artikkelen bygger på et foredrag holdt i Det Norske Videnskaps-Akademiet 27.10.2005.

Løft for høgskolemiljøer

De statlige høgskolene fikk i 2003 60 millioner kroner over en fireårsperiode for å styrke forskningen og forskningskompetansen i sektoren. En underveisevaluering viser at satsingen så langt svarer på flere av utfordringene institusjonene står overfor. I sektoren selv oppfattes satsingen også som svar på høgskolenes frustrasjon over Forskningsrådet.

INGVILD MARHEIM LARSEN

Forskningsrådets satsing er mottatt med begeistring av mottakerne: Pengene har gjort det mulig å få til noe ekstra, programmet har vært fleksibelt og «snøballeffekten» betydelig. Flere miljøer opplyser at midlene har utløst ekstra midler fra andre kilder.

Alle informantene (blant mottakerne) er samstemmige i at midlene har hatt stor betydning for aktiviteten på området. De hevder at omfanget av virksomheten ville vært mye mindre uten disse midlene. Enkeltprosjekter har gitt et løft til et nivå miljøet ellers ikke ville ha vært på, og høgskolens aktivitet på feltet har vokst mye på kort tid. Ifølge informantene har satsingen bidratt til at miljøet er på linje med tilsvarende universitetsmiljøer.

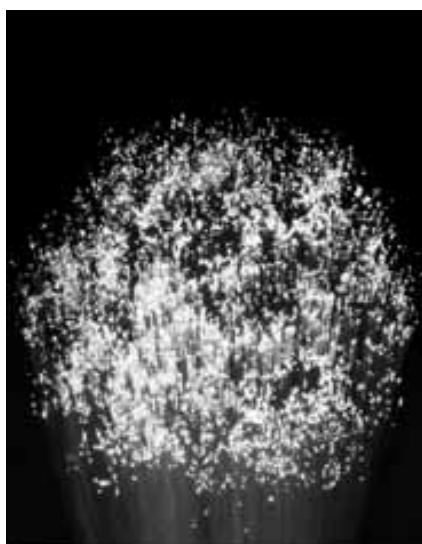
Fra «individ» til «miljø»

Flertallet av prosjektene under høgskolesatsingen springer ut fra enheter hvor det lenge har vært aktive forskere. Situasjonen var imidlertid preget av markante enkeltforskere. Det innebærer at det ville ha vært FoU på feltet også uten disse pengene, men på individnivå.

Flertallet av informantene påpeker at satsingen har bidratt til en omstilling fra individorienterte prosjekter til forskningsmiljøer. Pengene har spilt en positiv rolle for å utvikle et fagfellesskap på området. Høgskolesatsingen betraktes som et bærende element i oppbyggingen av fagmiljøer og har bidratt til at mange har kommet over kritisk minstepørrelse.

Forankret i strategisk plan

Høyere utdanningsinstitusjoner har i økende grad blitt utfordret av offentlige myndigheter til å foreta strategiske valg

og profilere virksomheten. Prosjektene som støttes under denne satsingen, skal ha en klar forankring i den enkelte høgskoles strategiske planer. Evalueringen viser at samtlige som mottar støtte, har forankret prosjektet i høgskolens strategiske plan, men på ulike måter og med varierende grundighet.

Ettersom antall prosjekter finansiert av Norges forskningsråd er lavt ved mange høgskoler, er disse prosjektene viktige for institusjonene. Dette er prestisjeprosjekter som ledere på ulike nivå ved høgskolene bruker i profileringen av høgskolen både regionalt og nasjonalt. Informantene opplever at penger fra Forskningsrådet gir status i forskningsmiljøer både eksternt og internt, og har bidratt til at medarbeiderne har blitt mer attraktive for potensielle samarbeidspartnere.

Trøstepremie fra Forskningsrådet?

En klar majoritet av informantene er imidlertid frustrerte når det gjelder høgskolenes forhold til Norges forsk-

ningsråd og mener at høgskoleadressen hindrer miljøene å få innpass i rådet. Lav uttelling på søknader forklares med at Forskningsrådets programprofil i liten grad korresponderer med faglig profil i høgskolesektoren, at Forskningsrådet kan for lite om høgskolesektoren og at høgskolemiljøene ikke er representert i programstyrene. Det er også frustrasjon i høgskolesektoren over det som oppfattes som «veldig lukkede prosesser i Forskningsrådet». Høgskolesatsingen betraktes dermed som svært viktig, og den bør ifølge informantene få fortsette.

Høgskolesatsingen

Utdannings- og forskningsdepartementet finansierer satsingen Strategiske høgskoleprosjekter (SHP) som kanaliseres gjennom Norges forskningsråd. SHP skal møte høgskolenes faglige utfordringer. SHP bevilget midler for første gang i 2003 og har hatt en årlig ramme på 15 millioner kroner per år. 25 prosjekter ved 17 institusjoner har fått støtte gjennom ordningen, og de fleste prosjektene har fått innvilget maksimumsbeløpet på om lag 1,2 millioner kroner per år i fire år. SHP skal støtte både eksisterende gode miljøer og være med på å bygge opp lovende eller ønsket FoU-virksomhet. SHP finansierer 24 stipendiater. Midlene er i første rekke av betydning for miljøene som har fått midler. For å løfte hele sektoren, kreves det en helt annen størrelse på bevilgningen.

Artikkelen bygger på: Ingvild Marheim Larsen og Tine Sophie Prøitz: *Strategisk høgskolesatsing – en underveisevaluering*. Norges forskningsråd 2005.

Ingvild Marheim Larsen er ansatt ved NIFU STEP.

Humboldt kom aldri til Norge

Norge nevnes ikke i Marc Schalenbergs bok¹ om hvordan Wilhelm von Humboldt påvirket ettertidens universitetsutvikling. Historieverkene om Universitetet i Oslo viser heller ingen «humboldtisk innflytelse», men noen koblinger finnes.

TORRE LINDBEKK

Den viktigste norske linken til Wilhelm von Humboldt går sannsynligvis gjennom arkitekten Karl Schinkel som både påvirket utformingen av det nye universitetspaleet i Berlin og ga retningslinjer for Grosch' universitetsbygning i Christiania. Begge steder ble resultatet klassisistiske bygninger som samlet bibliotek, naturvitenskapelige samlinger og auditorier, og med dette understreket fagenes sammenheng og kontakt med kunnskapskildene.

Humboldt som referanse

Grunnet den førende rollen Berlin-universitetet (senere: «Humboldt-universitetet») hadde i Europa i det nittende århundre, og de tre kulturpersonlighetene Humboldt, Fichte og Schleiermacher som formet institusjonen, er det påfallende at direkte påvirkning uteble i Norge. Men sentrale trekk ved Humboldts universitetsmodell kan også i dag fungere som referansepunkt for diskusjonen rundt aktuelle utviklingstrekk her hjemme.

Wilhelm von Humboldt tilhørte en større krets av universitetspolitikere og kulturpersonligheter. Særlig Johann Fichte og Friedrich Schleiermacher var viktige her, både fordi de utgav hele bøker om universitetspolitiske emner (mens Humboldts eget bidrag begrenset seg til to korte artikler), men også grunnet de sentrale planleggingsoppgaver de fikk for det nye universitetet i Berlin.

To typer professorater

Det mest originale grep ved det nye universitetet i Berlin var at de to prøyssiske akademiene for vitenskap og kunst og deres forskningsinstitutter ble innlemmet i universitetet. Universitetet fikk

Relieff av Wilhelm von Humboldt 1767–1835, grunnlegger av den «humboldtske» universitetsmodellen (Foto: SCANPIX).

dermed både forskningsprofessorater og professorater med mer konvensjonelle oppgaver.

I det nye universitetet var de to gruppene professorer sidestilt som medlemmer av universitetets senat, hvor de bl.a. deltok ved professorutnevnelser. Akademiene hadde en meget bred faglig referanse, blant annet gjennom sine nettverk av «korresponderende medlemmer» ved andre læresteder.

I oppgavedelingen mellom universitetet og gymnasiene skulle gymnasiene ta seg av «etablert kunnskap». Universitetets «forskende» og kritiske undervisning krever modenhet av studentene. Ifølge Humboldt var dagens utdanningssystem «største forbrytelse» at det ikke godt nok kontrollerte studentenes kvalifikasjoner og kunnskapsgrunnlag ved overgangen til universitetet. Humboldts nye læreplaner for Prøyssens skoleverk og den nye abitureksamen reparerte på dette.

Norges mest åpenbare avvik fra Humboldts modell kom like etter 1900, da deler av Oslos universitet ble flyttet

fra det enhetlige universitetskomplekset på Karl Johan til Solli plass, Tøyen og Blindern. Også den tunge sektoren av eksterne forskningsinstitutter etter 1945 innebar et klart avvik. For Humboldt var statsmaktens tilsettingsansvar for professorene viktig for å unngå lokalt innavl. Også den nylige desentraliseringen av all tilsettingsmyndighet til den enkelte institusjon innebar derfor en fravikelse i forhold til Humboldt. Men den mest direkte virkning for universitetets innhold fikk det svekkede kunnskapsgrunnlaget fra skoleverket, som etter hvert reduserte forutsetningene for «forskende undervisning».

Evalueringer i Humboldts ånd

Men dagens krav om vurdering av universitetenes faglige innhold har en «humboldtisk karakter» over seg: Også den «forskende undervisning» i Berlin måtte rettferdiggjøre seg overfor praktisk arbeidsliv og opinionsutvikling. Fichte ønsket også at akademiene skulle foreta regelmessige vurderinger av om fakultetsprofessorenes bidrag var på høyde med «vitenskapenes fremskritt», men dette ble neppe gjennomført.

Universitetspolitisk mer fremmed er nok den sterke stilling som humaniora og samfunnsfagene fikk i Humboldt-universitetets første femti år, i en periode hvor det ellers var prioritet for naturvitenskap og teknologi. Men dragsuget fra «åndsvitenskapene» skapte på lengre sikt også ny giv for naturvitenskapene.

¹ Schalenberg, M: «Humboldt auf Reisen», Basel, Schwabe & Co, 2002.

Tore Lindbekk er prof. em. ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU).

Forskingens kjøttvekt

Forskerforbundet feirer 50 år. Historikeren Yngve Nilsen har forfattet en interessant og veldokumentert jubileumsbok.

Yngve Nilsen: *En sterk stilling? Norsk forskerforbunds historie 1955–2005*. Vigmostad & Bjørke, Bergen, 2005, 264 s.

HANS SKOIE

Forbundet ble stiftet i 1955, men forløperne ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene går tilbake til mellomkrigstiden. I dag er organisasjonen bredt forankret, også ved høyskolene og instituttene. Begge steder er organisasjonsgraden høy – men hvor høy, viser forfatteren ikke. Han nøyer seg med å vise det totale medlemstall – ikke medlemstallene i delsektorene. Det ville ha fortalt oss mer.

Nye rekrutteringsområder

Ekspansjonen i høyere utdanning og forskning har vært betydelig, forbundet har utvidet sitt interesse- og rekrutteringsområde radikalt. Høyskolene og instituttsektoren er som nevnt kommet med i de senere år – og i den grad at medlemmene fra universitetene og de vitenskapelige høyskolene er kommet i mindretall – og utgjør nå bare ca. 40 prosent av totalt 15 000. Men organisasjonen er i forbausende grad fortsatt preget av universitetsverdier, og man snakker samtidig konsekvent om forskningssektoren.

Denne utviklingen medførte interne diskusjoner i organisasjonen. Begge parter hadde både noe å tilby og å vinne. Høyskolene ønsket en universitetsorientert stillingsstruktur og en organisasjon med større innslag av forskning. De opprinnelige undervisningsoppgaver knyttet til alternative, kortvarige og yrkesrettede utdanninger i tråd med Ottosens og Bondeviks intensjon med distriktshøyskolene, ble langt på vei ignorert. Samtidig ønsket forbundet flere medlemmer snarere enn flere konkurrerende fagfor-

eninger. Forbundet kunne tilby støtte til en stillingsstruktur og en organisasjon med betydelig universitetslikhet. Pragmatismen var stor på forbundets side – selv da Lærerhøyskolelaget med nærmere 1 000 lektorer uten forskningserfaring meldte seg inn i forbundet, ble det godtatt. Samtidig fikk laget umiddelbar støtte for å styrke forskningen (omtrent samtidig advarte Stortinget mot inflasjon i forskningsbegrepet). I instituttsektoren var utviklingen analog med utvikling av en individualisert stillingsstruktur med kvalifikasjonsopptrykk av tilnærmet universitetskarakter.

Tradisjonelt universitetsperspektiv

Hva er så konsekvensene av denne utviklingen? Høyskolens universitetsambisjoner ble styrket, og den individuelle forskningsmerittering kom i fokus. Undervisningskvalifikasjoner har så godt

som ikke vært drøftet. Men ved en anledning heter det at «holdningen til undervisning må bedres og bli verdsatt på linje med god forskning». Myndighetenes ønsker om en regional forskningsinnretning preget av anvendte oppgaver ble også langt på vei trengt til side for tradisjonell universitetsforskning. Instituttsektoren – som i all hovedsak er preget av anvendte oppgaver – må også forventes å bli svekket av et individualistisk meritteringssystem hvor faglig ledelse og samarbeid ikke honoreres. Dette skjer på et tidspunkt hvor selv universitetene etterspør faglig ledelse og samarbeid. Hvorfor denne utvikling?

- De konkurrerende fagforeninger har vært svake og lite tilpasset forskningsverdenen.
- Et universitetspreget forskerforbund forvaltet strukturer og praksis som appellerte.
- Myndighetenes diffuse forståelse av konsekvensene av stillingsstrukturer og lønnspolitikk i både institutt- og høyskolesektor har også medvirket.

Forskerforbundets aktivitet har i økende utstrekning vært knyttet til politispørsmål. Forbundet tok bl.a. tydelig til orde mot forslagene i det såkalte Ryssdal-utvalget og bidro åpenbart til at forslagene ble lagt til side. Høringsrundene om forskningsrådsfusjonen i 1992 og 2000 var mer problematiske. Kanskje er det fortsatt lønnsklasser og stillingsstruktur som forbundet behersker best – ikke de store finansieringsprinsipper? Om dette er boken taus.

Forbundet har med hell brukt møter og seminarer for å drøfte aktuelle spørsmål. Her møter vanligvis både stortingsrepresentanter, statsbyråkrater og medlemmer tallrikt fram. Men det dreier seg mer om et presentasjonsforum enn et debattforum.

Få feil

Jeg finner få feil i boken. Men én bør påpekes. Forfatteren hevder at Høyre og statsråd Langslet var kritisk til det sektorrelle prinsipp i forskningspolitikken. Det er feil. Langslet rokket ikke ved departementenes FoU-initiering og finansiering. Han nøyde seg med å overføre den faglige bedømmelsen av enkeltprosjekter til forskningsrådene for å få en mer betryggende faglig bedømmelse enn det departementsfunksjonærene kunne forventes å prestere (unngå mini-forskningsråd).

Boken forteller om et nært forhold til Utdannings- og forskningsdepartementet og etter hvert også Stortingets undersyningskomité. I mer enn 15 år har forbundet bl.a. årlig invitert komiteen på en bedre middag på Grand Hotell for å orientere om forbundets syn på aktuelle spørsmål.

Det kan ikke herske tvil om at Forskerforbundet er en velutviklet og innflytelsesrik premissleverandør. Men for universitetene og høyskolenes tradisjonelle selvstyre melder det seg spørsmål om hvem som forvalter selvstyret; institusjonenes valgte representanter, de departementsoppnevnte styrerepresentanter eller forbundets lokale eller sentrale ledere? Ble fagforeningenes medbestemmelse presisert godt nok den gang deres medbestemmelse ble utformet rundt 1980? Og hva er empirien?

Boken er avgjort av interesse. Den behandler forspillet til etableringen av Forskerforbundet, lønns- og stillingsstruktur, veksten i medlemstallet og forbundets aktivitet i løpende utdannings- og forskningspolitikk. Men man må nok ha mange år på baken som tillitsvalgt for å sette pris på den omfattende behandlingen av lønns- og stillingskapitlene. Forfatteren reiser til slutt spørsmålet om man automatisk får en positiv faglig utvikling når hver enkelt forsker har rett til å kvalifisere seg gjennom individuell forskning. Kan det virke antiinstitusjonelt og atomistisk? Spørsmålet forblir uavklart.

Hans Skoie er ansatt ved NIFU STEP.

Nytt blikk på tverrfaglig forskning

Ulf Sandström, Magnus Friberg, Per Hyenstrand, Kjell Larsson og Daniel Wadskog: *Tvårvetenskap – en analys*. Stockholm: Vetenskapsrådets rapportserie 10: 2005, 150s. (<http://www.vr.se/publikationer/index.jsp?Avdelning=Analyser>)

LIV LANGFELDT

Tverrfaglighet som forskningspolitisk tema dreier seg ofte om tiltak for samarbeid og kryssbefruktning mellom fagdisipliner. Tverrfaglighet ses gjerne som en viktig forutsetning for nyskapende og grensesprengende forskning. Analyse-enheten i det svenske Vetenskapsrådet har studert temaet, og resultatet er en omfattende rapport med teoretisk og empirisk sikte. Den drøfter grunnleggende begreper som multidisiplinær og interdisiplinær forskning og har også en vitenskapsteoretisk diskusjon om disipliners egenart. Hva en fagdisiplin er, er viktig både for å forstå og definere tverrfaglighet. Rapporten søker også å måle omfanget av tverrfaglig forskning i Sverige. Omfanget måles bl.a. ved å gjennomgå prosjektsøknader til Vetenskapsrådet, søk i publikasjonsdatabaser og i en studie av senteretableringer ved de største lærestedene.

Mye tverrfaglighet i Sverige

Med basis i en relativt vid definisjon av tverrfaglighet, finner forfatterne at innslaget av tverrfaglighet i Sverige er betydelig, og at det er økende på alle fagområder. Faktisk er omfanget så stort at det knappast gir mening å ha et generelt politisk mål om å fremme tverrfaglig forskning. Studiene av tverrfaglighet i Vetenskapsrådets søknadsbunker viser eksempelvis at nær 2/5 av søknadene oppgir forskningsfelt som favner minst to fagdisipliner.

Drivkreftene bak tverrfaglighet synes dessuten i hovedsak å være vitenskapsinterne, og forfatterne finner ikke belegg for at det generelt er vanskeligere å få støtte fra Vetenskapsrådet til tverrfaglig forskning enn til annen forskning. Tvert imot: For sterkt fokus på tverrfaglighet kan på lang sikt utarme grunnforskningen, hevdes det. Det påpekes at eksterne krav om tverrfaglighet synes å henge sammen med større fokus på anvendte problemstillinger. På den annen side: De faglige utfordringene knyttet til tverrfaglighet er viet stor plass i rapportens vitenskapssosiologiske gjennomgang, og de kvantitative dataene som presenteres, tyder på at den mer «radikale» tverrfagligheten har betydelig lavere innvilgelsesandel enn det mer «mainstream» forskning har. Det siste kan også understøttes av funn i andre studier, bl.a. evalueringen av ESFs «European Young Investigator Award» (NIFU STEP Working Paper 10/2005).

Definisjon avgjør

Det er ikke utført tilsvarende analyser av tverrfaglighet i Norge, men det er ingen åpenbare grunner til at innslaget av tverrfaglighet i det norske forskningslandskapet skulle være vesentlig mindre enn i det svenske. Rapporten illustrerer uansett at det er god grunn til å være nyansert om man vil sette tverrfaglighet på den forskningspolitiske dagsordenen, og ikke minst tydeliggjøre hva man mener med «tverrfaglig». I diskusjonen om virkemidler for å fjerne barrierer mot tverrfaglighet, mener man neppe en form for tverrfaglighet som inkluderer nærmere halvparten av dagens forskning.

Liv Langfeldt er ansatt ved NIFU STEP.

Snever utdanningsforskning

Norsk utdanningsforskning preges av innadvendthet og manglende evne til å inkludere nye temaer og perspektiver.

RAGNHILD LOFTHUS

I Forskningspolitikk 3/2005 omtaler Petter Aasen NIFU STEP's evaluering av svensk utdanningsforskning. Han viser til at Sverige satser langt mer på utdanningsforskning enn Norge, men peker også på felles utviklingstrekk mellom de to land. Fra å være premissleverandør for og evaluator av store utdanningsreformer, har forskningen senere bestrebet seg på – mer snevert – å vinne innsikt i pedagogiske prosesser. Aasen viser også til at begrepet «utdanningsforskning» er ungt i forskningspolitisk sammenheng både i Sverige og Norge. Disse momentene tilsier at vi trenger en debatt om innholdet i begrepet for å utvikle kvalifiserte forskningsstrategier.

«Livslang læring» neglisjeres

Norsk utdanningsforskning er i hovedsak opptatt av å bedre kvalifiseringen av lærere og styrke undervisning av barn og unge. Myndighetene bruker store midler på internasjonale og nasjonale kartlegginger og evalueringer – kunnskaper og ferdigheter evalueres gang på gang (PISA, ALL, TIMMS) og sammenliknes med data fra andre land. Program for skoleutvikling og Praksisrettet FoU i grunnopplæring og lærerutdanning utlyses nå, skolereformen Kunnskapsløftet skal evalueres. Prisverdig er målsettingen om å styrke lærerutdanningens tilknytning til forskning. Likeså er «målrettet satsing på kompetanseutvikling for lærere, instruktører og skoleeiere for å bidra til lærende organisasjoner», spennende. Totalt sett får en likevel inntrykk av innadvendthet i utdanningsforskningen og manglende interesse for å åpne opp for nye perspektiver. Hvor ble det av den livslange og «livsvide» læ-

ringen og læringen i og for arbeidslivet? Hvor er viljen til å tenke bredde og kvalitet, og invitere inn tverrfaglige forskningsgrupper? Forståelsen av livslang læring innebærer en erkjennelse av at læring skjer på alle arenaer i samfunnet og handler om noe langt mer enn formell etter- og videreutdanning.

Danmark har lagt fram en forskningspolitisk handlingsplan, «Det innovative humaniora og samfunnsvitenskap», der danskene satser tverrfaglig og med blant annet livslang læring på dagsorden. Planen framhever at bidrag fra humaniora og samfunnsvitenskap er viktige i forhold til kunnskap om fleksible organisasjonsformer, nye former for læring, kunnskapsledelse, språkkunnskap og kulturforståelse.

Debatt etterlyses

I Norge får det livslange perspektivet som inkluderer voksnes læring, lite rom i forskningsprogrammenes utlysinger. Vi er inne i en brytningstid der faglig spesialisering medfører behov for samarbeid og tverrfaglighet for å unngå faglig innelåsing. Det er ofte i spenningsfeltet mellom fagområder at fruktbare nye ideer og nye kombinasjoner av etablert viten oppstår. Vi trenger en nasjonal debatt om innholdet i begrepet utdanningsforskning. Min påstand er at begrepet bør utvides til å omfatte flere disipliner, tverrfaglige tilnærminger og nye sentrale temaer i læringssammenheng.

Ragnhild Lofthus er leder for forskningsenheten Voksne i livslang læring (NTNU ViLL) ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Fredrik Barths siteringer

I et innlegg i Forskningspolitikk 2/2005 framhevet jeg Fredrik Barths bok *Ethnic Groups and Boundaries* som en av de mest siterte verk i norsk samfunnsvitenskap. Iver Neumann har gjort meg oppmerksom på en feil.

NILS PETTER GLEDITSCH

Jeg kom til å skrive at Barth var eneforfatter av denne boka. Det var han ikke, han var redaktør og forfatter av to artikler, men seks andre nordiske sosialantropologer bidro også.

Barth dominerende

At en slik antologi oppnår så mange siteringer, er bare enda mer overraskende og imponerende. Jeg har sett litt nærmere på disse siteringene. De aller fleste er til boka som helhet. Blant de siteringene som har sidetall, er det overveldende flertallet til Barths innledning. De andre kapitlene har respektable, men mer normale siteringstall. Det er neppe tvil om at det er Barths innsats som forfatter og redaktør som har gjort denne lille boka så berømt.

Jeg beklager feilen, men mitt poeng blir stående: Skal en bedømme den internasjonale gjennomslagskraften i norsk samfunnsforskning, må en ta hensyn til bøker og ikke bare artikler. Dette må gjelde inntil en ny generasjon av samfunnsvitere fullt ut går over til å publisere sine viktigste arbeider i fagfelbeledømte tidsskrifter.

Nils Petter Gleditsch er forsker ved Institutt for fredsforskning, professor II i statsvitenskap ved NTNU og redaktør av Journal of Peace Research.

Notabene

Frankrike satser og reformerer

Frankrike har nylig behandlet en opptrappingsplan for forskning fram til 2010. Målet er å øke forskningsinvesteringene med 27 prosent over en fireårsperiode. Blant annet skal salg av statlige foretak bidra til å nå målet. Parallelt skal et forskningspolitisk rådgivningsorgan opprettes under presidentens ledelse. Hele forskningssystemet står foran en betydelig omstrukturering som blant annet innebærer tettere samarbeid mellom forskningsinstitutter og universiteter. Videre skal tallet på forskerstillinger økes, og vilkårene for doktorandene skal bli bedre. Det årlige forskningsbudsjettet skal dessuten bli mindre detaljert, heter det i årets budsjettproposisjon og i *Pacte de la Recherche*, som ble lagt fram nylig.

Utvalg om akademisk frihet

Utdannings- og forskningsdepartementet oppnevnte i høst et valg for å utrede spørsmålet om en eventuell lovfesting av vitenskapelig ansattes akademiske frihet. Utvalget skal ledes av avtroppende rektor ved Universitetet i Oslo, Arild Underdal.

Utvalget er en oppfølging av Stortingets behandling av ny lov om universiteter og høyskoler hvor Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen ba departementet initiere arbeidet med å utrede problemstillinger knyttet til behovet og mulighetene for en lovfesting av den akademiske friheten for den enkelte vitenskapelig ansatte.

Utvalget har følgende sammensetning: Rektor Arild Underdal (leder), Oslo, rektor Christina Ullenius, Karlstad, professor Johan P.Olsen, Oslo, professor Rigmor Austgulen, Trondheim, professor Jan Fridthjof Bernt, Bergen, generalsekretær Kari Kjenndalen, Oslo, professor Gunhild Hagesæther, Bergen, dr. polit. Tanja Storsul, Oslo, professor Johan Giertsen, Bergen. Utvalget skal avgi innstilling til departementet innen 1. oktober 2006.

Tverrfaglighet i Finland

Hele 40 prosent av forskningssøknadene til Finlands akademi i kategorien «general research grants» var av tverrfaglig karakter. Suksessraten for tverrfaglige prosjektsøknader er like høy som for andre typer forskningssøknader. Likevel anbefaler utvalget som står bak rapporten om tverrfaglighet i Finlands akademi, at prosjektsøknader som er basert på forskningssamarbeid på tvers av disipliner og forskningssektorer, burde premieres i forhold til søknader som ikke demonstrerer denne typen kreativt forskningssamarbeid. Rapporten *Interdisciplinary Research. The case of the Academy of Finland*, fins på: www.aka.fi/eng

Gode studievilkår i Sverige

Sverige byr på svært gode økonomiske vilkår for studenter. Landet toppe listen i en amerikansk/kanadisk undersøkelse som omfatter 15 land. Kombinasjonen av lave studiekostnader og et generøst system for studiestøtte er utslagsgivende. Sverige ligger imidlertid ikke fremst når det gjelder den tilbakebetalingsfrie delen av studiestøtten. I Danmark er 66 prosent av studiestøtten unndratt tilbakebetaling, i Norge er andelen 39 prosent, i Finland 54 prosent og i Sverige 34 prosent. Les mer om undersøkelsen på det svenske Høgskoleverkets nettside: www.hsv.se/hogskolan/omvarld/internationellt/pm/.

(Ill.: SCANPIX).

(Ill.: SCANPIX).

Utbytte av utdanning fra utlandet

Mange nordmenn tar høyere utdanning i utlandet. Men hva skjer med utenlandskandidatene når de er ferdig med utdanningen og skal søke jobb? NIFU STEP har undersøkt overgangen fra utdanning til arbeidsmarked for utenlandsstudenter, og sammenlignet deres situasjon med situasjonen til de som har studert i Norge. Resultatene viser at utdanning fra utlandet har både positive og negative effekter med hensyn til uttelling på arbeidsmarkedet. Kandidater utdannet i utlandet har noe større problemer med å få innpass på arbeidsmarkedet. De sender flere søknader før de får jobb, og en høyere andel opplever arbeidsledighet. Men de som er i arbeid, har i gjennomsnitt høyere lønn.

Generelt kan en hevde at forskjellene mellom kandidater uteksaminert i utlandet og kandidater uteksaminert i Norge er relativt små, og at utdanning fra utlandet har høy grad av overførbarhet til det norske arbeidsmarkedet.

Rapporten *Utbytte av utdanning fra utlandet*, 3/2005 fins på www.nifustep.no

Flere doktorgrader i Norden – Sverige topper listen

Andelen forskerutdannet personale i befolkningen har økt betydelig i de siste 15 år. I Norge er andelen lavere enn i de andre nordiske land, og økningen over tid har vært mer beskjeden.

TERJE BRUEN OLSEN

Det avlegges nå om lag 6000 doktorgrader årlig i de nordiske landene til sammen, hvorav nesten halvparten i Sverige alene. I de tre baltiske landene avlegges til sammen om lag 600 doktorgrader

per år. For Norden og Baltikum samlet er det årlige antallet doktorgrader mer enn fordoblet fra 2900 grader i 1990 til om lag 6600 i 2004.

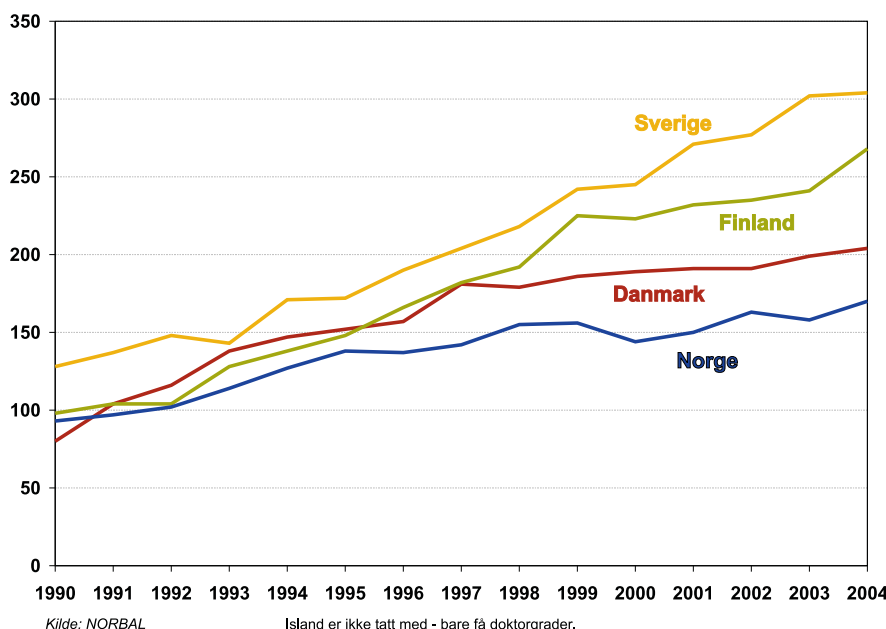
Tilgangen på personale som har gjennomført en forskerutdanning, har således økt betydelig i den nordisk-bal-

tiske regionen. Fra og med 1990 er det avlagt mer enn 70 000 doktorgrader i regionen (per årsskiftet 2004–2005). Da tar vi ikke med de nordiske og baltiske statsborgerne som har gjennomført forskerutdanningen sin i andre land utenfor regionen. I alle de nordiske landene har det vært en økning i antallet avlagte doktorgrader, men utviklingen har – som figuren viser – vært noe ulik. Ser vi på avlagte doktorgrader per år i forhold til folketallet, har Norge sakkett noe akterut i forhold til Sverige, Danmark og Finland siden midten av 1990-tallet. Det forventes imidlertid en viss økning i antallet doktorgrader i Norge i 2005. Om dette innebærer en relativt større vekst enn i de andre nordiske landene, gjensstår å se.

Kvinneandelen blant doktorene i de nordiske landene samlet er for tiden om lag 43 prosent, noe høyere i Sverige og Finland, noe lavere i Danmark og Norge. I Norge har kvinneandelen ligget rundt 39 prosent siden 2002.

I alle de nordiske landene unntatt Danmark var den gjennomsnittlige doktoranden om lag 38 år på det tidspunkt doktorgraden ble avlagt. I Danmark og i de baltiske landene var doktorandene gjennomgående noe yngre, rundt 35 år. I de fleste landene er de kvinnelige doktorandene som oftest litt, men ikke mye, eldre enn de mannlige.

Doktorgrader per mill. innbyggere i de nordiske landene 1990 – 2004.

Kilden for denne framstillingen er NORBAL, en statistikkdatabase som drives av NIFU STEP og finansieres av NordForsk. NORBAL viser utviklingen i antall avlagte doktorgrader og antall doktorgradsstudenter i Norden og Baltikum siden 1990. I basen inngår også statistikk om kjønnsfordelingen for doktorene og studentene, fordelingen på fagområder, samt doktorenes alder på det tidspunkt de avla doktorgraden. NORBAL kan brukes fritt av alle så lenge NORBAL oppgis som kilde, se http://www.nifustep.no/norbal__1/nor/startside eller naviger inn via NIFU STEP's hjemmeside <http://www.nifustep.no/>.